

Έντυπο υλικό στα Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό

Πορεία και ανάπτυξη

Τόμος 5ος

Έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό Πορεία και ανάπτυξη

**Το έντυπο προσωρινό υλικό στα
Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με
την ευθύνη της Επιτροπής Εμπει-
ρογνωμόνων του Ινστιτούτου Εκ-
παιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο
υλοποίησης του Υποέργου «Εκ-
πόνηση Προγραμμάτων Σπουδών
Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμι-
ας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον
Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών
Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ
ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) -
Νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Το παρόν**

**υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο
Πρόγραμμα Σπουδών και τον
Οδηγό Εκπαιδευτικού.**

**Για τη σύνταξη του φακέλου προ-
σωρινού υλικού στα Θρησκευτικά
Α΄ Γυμνασίου συνεργάστηκαν αμι-
σθή τα μέλη της επιτροπής εμπειρο-
γνωμόνων Όλγα Γριζοπούλου,
Δρ Θεολογίας και Παναγιώτης
Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγη-
τής τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.
και οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί:**

Βάσω Γώγου

**Θεολόγος, φιλόλογος, Επιμορφώ-
τρια στην Πιλοτική εφαρμογή των
Νέων Προγραμμάτων Σπουδών
για το μάθημα των Θρησκευτικών**

Απόστολος Μπάρλος
Θεολόγος, ΜΤη Θεολογίας,
Επιμορφωτής στην Πιλοτική
εφαρμογή των Νέων Προγραμμά-
των Σπουδών για το μάθημα
των Θρησκευτικών

Σχεδιασμός και μορφοποίηση
φακέλου:

Όλγα Γριζοπούλου,
Απόστολος Μπάρλος

Εικαστικά έργα και εικονογράφηση
εξωφύλλου και οπισθόφυλλου:
Βάσω Γώγου

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**Έντυπο προσωρινό υλικό
στα Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου**

Τόμος 5ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Μονοθεϊστικές θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Όλοι μας έχουμε έναν Πατέρα, έναν Δημιουργό, ο οποίος μας δημιούργησε. Σκοπός εντούτοις δεν είναι να δημιουργηθεί μια παγκόσμια ανθρωπότητα και έτσι να αμαυρωθεί η ατομική ιδιοτυπία ... Όπως μας λέει ο

προφήτης Μιχαίας στη Βίβλο: “Αφη-
σε όλους τους λαούς να βαδίζουν,
ο καθένας στο όνομα του Θεού του,
και εμείς θα βαδίσουμε στο όνομα
του Κυρίου”.

Αρχираβίνος του Ισραήλ Meir Lau

Έλα έλα όποιος κι αν είσαι,
περιπλανώμενος, ειδωλολάτρης,
πυρολάτρης,

Έλα ακόμη κι αν έσπασες χιλιάδες
φορές τους όρκους σου,

Έλα και πάλι έλα, το δικό μας
καραβάνι δεν είναι караβάνι της
απόγνωσης.

**Από επιγραφή που βρίσκεται
στην είσοδο του μαυσωλείου
του Ρουμί στο Ικόνιο**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

Όλοι μας θέλουμε να ξέρουμε πώς άλλες ομάδες ανθρώπων αντιλαμβάνονται τον κόσμο και βρίσκουν νόημα και χαρά στην καθημερινή τους ζωή. Απαντήσεις, βέβαια, σε αυτά τα ερωτήματα προσπαθούν να δώσουν και οι θρησκείες. Στον κόσμο, λοιπόν, των θρησκειών θα ταξιδέψουμε στις δύο τελευταίες θεματικές ενότητες, μετά την ενασχόλησή μας με τον Χριστιανισμό, για να ανακαλύψουμε τα πιστεύω, τις αξίες και τον τρόπο ζωής ανθρώπων που έχουν διαφορετική καταγωγή, πολιτισμό και θρησκεία. Στην εποχή μας, άλλωστε, συχνά ζούμε πλάι και μαζί με «διαφορετικούς» ανθρώπους: στο σχολείο, στη γειτονιά, στο διαδίκτυο. Χρειάζεται, επομένως να

γνωρίσουμε τον «διαφορετικό» άνθρωπο και να συνομιλήσουμε μαζί του. Αυτή η γνωριμία, η επικοινωνία και ο διάλογος με τον «διαφορετικό» είναι όχι μόνο ένας από τους βασικούς στόχους του μαθήματος των Θρησκευτικών, αλλά και στόχος όλων όσοι επιδιώκουν την ειρήνη σήμερα.

Ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ είναι δύο από τις μονοθεϊστικές θρησκείες που ονομάζονται –μαζί με τον Χριστιανισμό– αβραμικές θρησκείες. Ονομάζονται έτσι γιατί σύμφωνα με τις γραφές τους έχουν την πηγή τους στην παράδοση του Αβραάμ. Υπολογίζεται πως πάνω από τον μισό πληθυσμό της γης πιστεύει σε μία από αυτές τις τρεις θρησκείες. Και οι τρεις γεννήθηκαν σε κοινό γεωγραφικό χώρο, την Ανατολή και

συνυπήρξαν για αιώνες άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε όχι.

Ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ για 13 αιώνες μοιράζονται πολλά με τον Χριστιανισμό. Έχουν σημαντική παρουσία στην Ευρώπη, είναι ένας κρίκος στην αλυσίδα της ιστορίας και του πολιτισμού της Ελλάδας. Σήμερα γινόμαστε μάρτυρες εκδηλώσεων βίας και σύγκρουσης μεταξύ τους. Γι' αυτό και «οφείλουμε» προσοχή, σεβασμό και ευαισθησία στην προσέγγισή τους.

Είναι αλήθεια ότι οι πληροφορίες που σας δίνονται είναι πολλές. Στόχος είναι να τις χρησιμοποιήσετε, για να περιηγηθείτε σε τόπους, να γνωρίσετε πρόσωπα, εικόνες, σύμβολα και σημασίες, να συναισθανθείτε εμπειρίες, να ανακαλύψετε

αρχές και αξίες ζωής των Εβραίων και των Μουσουλμάνων. Θα είναι σαν να συνομιλείτε μαζί τους. Αυτό άλλωστε είναι μια βασική απαίτηση της εποχής μας από τον άνθρωπο που ζει στο «παγκόσμιο χωριό». Και, βέβαια, ο αμοιβαίος σεβασμός και ο διάλογος με τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις είναι μια βασική απαίτηση για την ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων στον σύγχρονο κόσμο.

περιεχόμενα

I. Ιουδαϊσμός (Γιορτές μνήμης, γιορτές μετάνοιας, θεμελιακή σχέση με τις Γραφές. Πώς ζουν οι άνθρωποι, Συναγωγή, σχέση Ιουδαϊσμού – Ελληνισμού, Ολοκαύτωμα).

II. Ισλάμ (Το Ισλάμ ως πίστη: Αλλάχ, Μωάμεθ, Κοράνιο, Σουνά και Χαντίθ. Πώς ζει ο άνθρωπος: Πέντε στύλοι, Ούμμα, Σαρία, Παρασκευή των Μουσουλμάνων, θρησκευτικοί λειτουργοί, Σουφισμός, Τζελαλεντίν Ρουμί).

Ιουδαϊσμός

Ισραήλ, ένας περιπλανώμενος λαός μέσα στην ιστορία

Το Άστρο του Δαβίδ (Μαγκέν Ντα-βίντ): σύμβολο του Ιουδαϊσμού

Η θρησκεία βρίσκεται στο κέντρο της ιστορίας του εβραϊκού λαού. Σύμφωνα με τα ιερά κείμενα των Εβραίων, ο ίδιος ο Θεός επέλεξε τους πατριάρχες Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ, για να διδάξουν στον λαό τους τη μονοθεΐα, δηλαδή την πίστη σε έναν Θεό. Σε αυτούς υποσχέθηκε ο Θεός τη δημιουργία ενός λαού

από τους απογόνους τους και την κυριαρχία στη γη. Αρχικά επρόκειτο για την ιστορία μιας οικογένειας, της οικογένειας των πατριαρχών. Στη συνέχεια, η πείνα και οι δύσκολες συνθήκες έφεραν την οικογένεια στην Αίγυπτο, όπου βρήκε τροφή και καταφύγιο. Με την πάροδο των χρόνων, όμως, η οικογένεια αυτή πλήθυνε, η κατάσταση άλλαξε και οι Εβραίοι βρέθηκαν δούλοι των Αιγυπτίων, μέχρι τη στιγμή που, με ηγέτη και καθοδηγητή τους τον Μωυσή, ελευθερώθηκαν από τον ζυγό και ξεκίνησαν την πορεία τους μέσα στην έρημο, προς τη Γη της επαγγελίας, της υπόσχεσης. Εκεί, μέσα στην έρημο, οι Εβραίοι διαμορφώθηκαν ως λαός, ήρθαν σε επαφή με τον Θεό και παρέλαβαν τις 10 εντολές κι όλο τον Νόμο, τη λεγόμενη

Τορά, που διέπει τη θρησκεία τους και θέτει τα θεμέλια των κοινωνικών αρχών οι οποίες μέχρι σήμερα εμπνέουν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις των ανθρώπων στις οργανωμένες κοινωνίες. Εκεί στην έρημο, σύναψαν μια «Διαθήκη», δηλαδή μια συμφωνία, με τον Θεό: εκείνοι υποσχέθηκαν ότι θα υπακούν στον Θεό και θα τηρούν τον Νόμο του, και ο Θεός υποσχέθηκε ότι θα τους προστατεύει και θα τους θεωρεί λαό του. Μετά από περιπλάνηση 40 χρόνων οι Εβραίοι έφτασαν στη Γη της Επαγγελίας.

Στο πέραςμα των αιώνων, αναδείχθηκαν σπουδαίοι ηγέτες που οδήγησαν τον εβραϊκό λαό σε καιρούς ειρήνης και σε καιρούς πολέμων με τους εχθρούς του. Αναδείχθηκαν προφήτες που δίδασκαν

τους Εβραίους να είναι πιστοί, όταν εκείνοι ξεχνούσαν την υπόσχεση που είχαν δώσει στον Θεό. Αναδείχθηκαν βασιλείς σοφοί και εμπνευσμένοι. Ο βασιλιάς Δαβίδ ήταν αυτός που καθιέρωσε την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του κράτους και ο γιος του, ο βασιλιάς Σολομών, έχτισε εκεί τον φημισμένο Ναό (Ναό της Ιερουσαλήμ ή Ναό του Σολομώντα). Από τότε, οι Εβραίοι όλου του κόσμου θεωρούν την Ιερουσαλήμ ως ιερή πόλη και κοιτίδα του πολιτισμού τους.

Για τους Εβραίους, η ιστορία τους αφηγείται την αγάπη και την παρέμβαση του Θεού σε κάθε πτυχή της ζωής τους.

Γύρω από τη σύγχυση των όρων που χρησιμοποιούμε για τους Εβραίους

Αν και καθένας από τους όρους Εβραίος, Ισραηλίτης, και Ιουδαίος έχει τη δική του ιστορική προέλευση, σήμερα χρησιμοποιούνται με την ίδια ακριβώς σημασία. Δηλαδή, και οι τρεις χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν αυτόν που κατά το θρήσκευμα είναι εβραίος, ανεξάρτητα από την εθνική του καταγωγή. Αντιθέτως, Ισραηλινός ονομάζεται ο υπήκοος του σύγχρονου κράτους του Ισραήλ, ο οποίος μπορεί να μην είναι εβραίος κατά το θρήσκευμα.

Ο επίσημος χαρακτηρισμός των εβραίων Ελλήνων είναι «Έλληνες Ισραηλίτες». Ο χαρακτηρισμός

αυτός χρησιμοποιείται και από το Ελληνικό Κράτος και από τα επίσημα όργανα του Ελληνικού Εβραϊσμού. Οι όροι «Έλληνας Εβραίος» ή «Έλληνας Ισραηλίτης» είναι ταυτόσημοι, αν και ο πρώτος όρος έχει πιο ευρεία χρήση, ενώ ο δεύτερος χρησιμοποιείται σε πιο επίσημες περιστάσεις.

Γιορτές μνήμης

Οι εβραϊκές γιορτές βασίζονται στον ετήσιο κύκλο των εποχών της φύσης και στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες κατά τη διάρκεια του έτους. Με την πάροδο των χρόνων, αυτές οι γιορτές συνδυάστηκαν με τα μεγάλα γεγονότα που σφράγισαν την ιστορική πορεία του εβραϊκού λαού. Έτσι, όταν οι Εβραίοι γιορτάζουν, ανακαλούν τα γεγονότα της ιστορίας τους και μεταφέρουν στις νεότερες γενιές τις συνήθειες και τα νοήματα της κάθε γιορτής. Οι εορτασμοί τελούνται τόσο στη Συναγωγή όσο και στο σπίτι με όμορφες τελετές. Οι τελετές αυτές επικεντρώνονται κυρίως στα παιδιά, τα οποία μέσα σε αυτές τις ευχάριστες εμπειρίες των οικογενειακών συγκεντρώσεων αντλούν το

**μήνυμα της πίστης και γνωρίζουν
την ιστορία του λαού τους.**

Πέσαχ

**Γιορτάζεται την άνοιξη, διαρκεί
οκτώ μέρες και θυμίζει την Έξοδο
των Ισραηλιτών από τη σκλαβιά
της Αιγύπτου και την εκ νέου γέννη-
ση του λαού τους. Είναι μια γιορτή
που φέρνει κοντά όλα τα μέλη της
οικογένειας και είναι επικεντρωμέ-
νη γύρω από το τραπέζι του Πέσαχ,
όπου τελείται το Σέντερ (δειπνο)
τις δύο πρώτες νύχτες της γιορτής.**

Το Σέντερ είναι τελετουργία αυστηρά καθορισμένη. Στη διάρκεια της όλοι διαβάζουν τα κείμενα που αφηγούνται την ιστορία της Εξόδου, τους ψαλμούς που δοξάζουν τον Θεό για τις σωτήριες παρεμβάσεις και για τα θαύματά του, και τραγουδούν τα τραγούδια που αναφέρονται στην ιδιαίτερη αυτή γιορτή. Μια κομβική στιγμή στην αρχή του Σέντερ, είναι οι «τέσσερις ερωτήσεις», που τραγουδούν συνήθως στα εβραϊκά τα μικρά παιδιά της οικογένειας. Εξάλλου, όλη αυτή η τελετουργία έχει ως σκοπό να διηγηθούν οι γονείς στα παιδιά την ιστορία του εβραϊκού λαού και να τα βοηθήσουν να νιώσουν τις εμπειρίες των προγόνων που βγήκαν από την Αίγυπτο. Κάθε Εβραίος θυμάται τις ακόλουθες φράσεις που σημά-

δεψαν την παιδική του ηλικία μέσα στην γιορτινή και ζεστή ατμόσφαιρα της διευρυμένης οικογένειας: «Γιατί αυτή η νύχτα είναι διαφορετική από όλες τις άλλες; Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε είτε ζυμωτό είτε άζυμο ψωμί, αυτήν τη νύχτα όμως τρώμε μόνον άζυμο. Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε όλων των ειδών τα χορταρικά - αυτήν τη νύχτα όμως τρώμε μόνο πικρά χόρτα. Διότι όλες τις άλλες νύχτες, δε βουτάμε ούτε μια φορά, [τα λαχανικά στο ξύδι] αυτή την νύχτα όμως τα βουτάμε δυο φορές. Διότι όλες τις άλλες νύχτες τρώμε καθισμένοι, αυτήν τη νύχτα όμως είμαστε όλοι γερμένοι αναπαυτικά. Και η ανάγνωση-αφήγηση συνεχίζεται από όλους όσους παρευρίσκονται στο τραπέζι.

Στο κέντρο του τραπεζιού είναι τοποθετημένος ο δίσκος του Σέ-ντερ. Όλα όσα περιέχει συμβολίζουν κάτι διαφορετικό. Ένα καλά βρασμένο σφιχτό αβγό συμβολίζει τη θυσία που γινόταν στον Ναό σε κάθε γιορτή. Η κνήμη του αρνιού συμβολίζει τη θυσία του Πέσαχ, όταν θυσίαζαν αρνιά στον Ναό. Τα πικρά χόρτα παραπέμπουν στην πικρή εμπειρία της σκλαβιάς στην Αίγυπτο. Μια κρέμα από μήλα, ξηρούς καρπούς κανέλλα και κρασί θυμίζει τη λάσπη που χρησιμοποι-

ούσαν οι Ισραηλίτες σκλάβοι στην Αίγυπτο. Το σέλινο θυμίζει ότι το Πάσχα γιορτάζεται την άνοιξη και έτσι ευλογούνται όλοι οι καρποί της γης. Αλατισμένο νερό ή ξύδι συμβολίζει τα δάκρυα των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο ή τη δύσκολη ζωή που περνούσαν εκεί. Τα άζυμα ψωμιά (ματσά) παραπέμπουν στα άζυμα ψωμιά της Εξόδου. Τέσσερα ποτήρια με κρασί αντιστοιχούν σε τέσσερις βιβλικές φράσεις που αναφέρονται στη λύτρωση των Εβραίων. Το ποτήρι του προφήτη Ηλία συνδέεται με την προαναγγελία και τον ερχομό του Μεσσία, την εποχή δηλαδή της απόλυτης ελευθερίας και ειρήνης για τον λαό.

Σε όλη τη διάρκεια του Σέντερ υπενθυμίζεται ότι όλα αυτά δεν είναι απλώς γεγονότα του παρελθόντος. Το Πάσχα δεν είναι κάτι που

τελείωσε. Είναι η «εποχή της ελευθερίας μας».

Σαβουότ (Πεντηκοστή)

Γιορτάζεται στην αρχή του καλοκαιριού και υπενθυμίζει την ημέρα που έφεραν την πρώτη σοδειά της χρονιάς προσφορά στον Ναό, καθώς και τη μέρα που ο Θεός έδωσε τις Δέκα Εντολές στο Όρος Σινά ως όρο της Διαθήκης του με τον Ισραήλ.

Διαβάζεται το βιβλίο της Ρουθ, όπου περιγράφεται γλαφυρά ο καλοκαιρινός θερισμός. Έθιμο του σπιτιού είναι η κατανάλωση γαλακτερών τροφών που συμβολίζουν την Τορά (καθώς ο Νόμος παρομοιάζεται με το γάλα, που είναι θρεπτική και ωφέλιμη τροφή).

Άμος Όζ, Σούμχι

Πρόκειται για την ιστορία ενός μικρού αγοριού, του Σούμχι, που ζει στην Ιερουσαλήμ υπό αγγλική κατοχή, λίγο, δηλαδή, πριν τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ το 1947. Το μυθιστόρημα εκτυλίσσεται ολόκληρο σε μία μέρα και μιλάει για σκανταλιές, πρώτους έρωτες, για σκύλους που το βάζουν στα πόδια, για ηλεκτρικά τρένα και για περίεργους συγγενείς μέσα από τα μάτια ενός εντεκάχρονου ονειροπόλου παιδιού.

Στη γιορτή του Σαβουότ ο θείος Τσέμαχ ήρθε από το Τελ Αβίβ και μου έφερε δώρο ένα ποδήλατο [...] Έκανε όλο το δρόμο από το σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων

Έγκεντ -που βρίσκεται στην οδό Γιάφο- μέχρι το σπίτι μας ποδηλατώντας πάνω σ' ένα μεταχειρισμένο «Ράλι» με όλα του τα εξαρτήματα: το ποδήλατο είχε ένα κουδουνάκι κι ένα φανάρι, καθώς και μία σχάρα κι έναν ανακλαστήρα στο πίσω μέρος. Το μόνο που του έλειπε ήταν η μπάρα που ενώνει τη σέλα με το τιμόνι. Εγώ μέσα στον ενθουσιασμό μου, δεν κατάλαβα αρχικά πόσο σοβαρό ήταν αυτό το ελάττωμα. Η μαμά είπε: «Αυτή τη φορά το παράκανες, Τσέμαχ. Το παιδί είναι μόλις έντεκα ετών. Τι θα του φέρεις, άραγε, για το μπαρ-μιτσβά του;» [...]

Στο τέρμα της οδού Τσεφάνια, στο προτελευταίο σπίτι, ζούσε ο φίλος μου, ο Άλντο Καστελνιούβο [...]

Στην τραπεζαρία του σπιτιού του δέσποζε ένα τεράστιο τραπέζι από μαόνι, με τσόχινα προστατευτικά,

σαν κάλτσες, στα χοντρά του πόδια. Και στον τοίχο της τραπεζαρίας, με χρυσά γράμματα, πρόβαλλε η επιγραφή: «Ποιος θα ανεβεί στο όρος του Κυρίου και ποιος θα σταθεί στον ιερό τόπο Αυτού;» (Ψαλμός 23 [24], 3). Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση, που ήταν άλλωστε και το οικογενειακό τους απόφθεγμα, βρισκόταν στον απέναντι τοίχο και περιστοίχιζε το οικόσημο των Καστελνιούβο, μια γαλάζια αντιλόπη μ' ένα άστρο του Δαβίδ σε κάθε της κέρατο. «Εκείνος που έχει καθαρά τα χέρια και αγνή την καρδιά» (Ψαλμός 23 [24], 4).

Σουκότ (Σκηνοπηγία)

Γιορτάζεται το φθινόπωρο, διαρκεί εννέα μέρες και υπενθυμίζει τις περιπλανήσεις των Εβραίων στην έρημο, μετά την απελευθέρωσή

τους από την Αίγυπτο, όταν ήταν αναγκασμένοι να ζουν σε σκηνές, καλύβες ή παραπήγματα.

Όλα τα γεύματα στη διάρκεια του Σουκότ τρώγονται μέσα στη Σουκά, μια πρόχειρη σκηνή σαν καλύβα, που στήνεται στο προαύλιο, στον κήπο ή στην ταράτσα του σπιτιού. Μέσα στη Σουκά είναι αναμμένα κεριά. Με την παραμονή όλων στις πρόχειρες αυτές σκηνές καταργούνται οι κοινωνικές διαφορές, τονίζεται η ματαιότητα των υλικών αγαθών και ενδυναμώνεται η πίστη προς τη θεϊκή προστασία.

Χανουκά

Γιορτάζεται μέσα στο χειμώνα και διαρκεί οκτώ μέρες. Αφορά στη νίκη των Μακκαβαίων (Εβραίων πολεμιστών) το 167 π.Χ. ενάντια

στους εχθρούς τους, οι οποίοι βεβήλωσαν τον Ναό του Σολομώντα και δεν τους επέτρεπαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σύμφωνα με τις παραδόσεις τους. Η λέξη «χανουκά» σημαίνει «αφιέρωση» ή εγκαίνια, καθώς γιορτάζεται η κάθαρση του Ναού και η αφιέρωσή του εκ νέου στον αληθινό Θεό. Η γιορτή επίσης ονομάζεται και **Γιορτή των Φώτων** για το φως των κεριών που ανάβουν σε ανάμνηση του λεγόμενου θαύματος του λαδιού: ένα μπουκαλάκι με μια ποσότητα λαδιού που επαρκούσε για το άναμμα της επτάφωτης λυχνίας του Ναού για μια μέρα κράτησε τη λυχνία αναμμένη για οχτώ μέρες μετά τη νίκη των Μακκαβαίων. Από τότε η εθιμοτυπία που επικράτησε είναι το άναμμα της Χανουκίας τόσο στη Συναγωγή όσο και στο σπίτι:

ένα κερι για κάθε βράδυ της γιορτής.

Αυτήν την εβδομάδα γίνονται στα σπίτια οικογενειακές και φιλικές συγκεντρώσεις για τα παιδιά, μοιράζονται δώρα, καθώς και το «νόμισμα» της Χανουκά. Το πιο γνωστό παιχνίδι της γιορτής είναι αυτό που παίζεται με μια μικρή σβούρα.

Πουρίμ

Γιορτάζεται η επέτειος της σωτηρίας των Εβραίων της Περσίας από τα χέρια του Αμάν, ενός αξιωματικού του βασιλιά που ήθελε να τους εξολοθρεύσει. Η λέξη σημαίνει «κλήρος» και αναφέρεται στις μηχανορραφίες του Αμάν, που έβαλε κλήρο για να αποφασίσει ποια μέρα θα διέταζε τη σφαγή των Εβραίων της Περσίας. Το σχέδιό του Αμάν δεν ευοδώθηκε και, αντί να σκοτωθούν οι Εβραίοι, ο βασιλιάς διέταξε να σκοτώσουν τον ίδιο. Στο βιβλίο της βασίλισσας Εσθήρ, εξυμνείται η ίδια, καθώς και ο θείος της ο Μαρδοχαίος με την παρέμβαση του οποίου εξοντώθηκε ο Αμάν. Στη Συναγωγή διαβάζεται το βιβλίο της Εσθήρ με ένα ξεχωριστό μελωδικό σκοπό. Στο άκουσμα του

ονόματος του Αμάν τα παιδιά χτυπούν τα πόδια τους στο πάτωμα ή γυρίζουν τις ροκάνες τους, για να κοροϊδέψουν τον μισητό εχθρό του Ισραήλ και να μην επιτρέψουν να ακουστεί το όνομά του. Στα σπίτια γίνονται φιλικές συγκεντρώσεις και γεύματα με άφθονο κρασί, ανταλλαγές δώρων και φιλανθρωπίες, ενώ όλοι αλλά κυρίως τα παιδιά μεταμφιέζονται. Θεωρείται η πιο χαρούμενη γιορτή του εβραϊκού εορτολογίου.

Γιορτές μετάνοιας

Ρος-Ασανά

Είναι η αρχή του Νέου Έτους, μια γιορτή που δίνει την ευκαιρία στον πιστό να κάνει την αυτοκριτική του, να αναλογιστεί με σοβαρότητα τον χρόνο που πέρασε και να εξετάσει με τον ερχομό του καινούριου χρόνου τα παραπτώματα και τις αδυναμίες του.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γιορτής είναι το σάλπισμα του σοφάρ, ενός κέρατου από κριάρι. Ο ήχος του σοφάρ γεμίζει συγκίνηση τους πιστούς και υπενθυμίζει τα λόγια του σοφού ραβίνου Μαϊμονίδη, που εξηγεί το σκοπό του σαλπίσματος: «Ξυπνήστε, εσείς οι κοιμισμένοι και ζυγιάστε τις πράξεις σας· θυμηθείτε τον Δημιουργό σας και επιστρέψτε μετανιωμένοι σ' αυτόν. Μην

είσαστε από εκείνους που χάνουν την αλήθεια κυνηγώντας τις σκιές· που χάνουν τα χρόνια τους γυρεύοντας μάταια πράγματα που ούτε θα τους ωφελήσουν ούτε θα τους λυτρώσουν. Κοιτάξτε βαθιά στις ψυχές σας και κρίνετε τις πράξεις σας· αφήστε τις κακές σας συνήθειες και αναλογιστείτε τις πράξεις σας και ο καθένας σας θα εγκαταλείψει το λάθος δρόμο και τις κακές του σκέψεις και θα γυρίσει στον Θεό. Μόνον έτσι θα μπορέσει να σας συγχωρέσει».

Ως προς τα έθιμα στο σπίτι, στο τελετουργικό τραπέζι της γιορτής, οι Εβραίοι αποφεύγουν κάθε είδους πικρές, ξινές ή αλμυρές τροφές και τρώνε τροφές που συμβολίζουν τη γλυκύτητα, τις ευλογίες, και την αφθονία. Βουτούν το ψωμί στο μέλι αντί για το συνηθισμένο αλάτι και

τρώνε γλυκό μήλο ή μήλο βουτηγμένο στο μέλι και προσεύχονται: «Ας είναι το θέλημά Σου να δώσεις σε μας ένα καλό και γλυκό χρόνο».

Γιομ Κιπούρ

Είναι η «Ημέρα του Εξιλασμού», η μεγαλύτερη γιορτή των Εβραίων. Είναι μέρα κρίσης των ανθρώπων από τον Θεό, μέρα που αποφασίζεται η τύχη του καθενός για την επόμενη χρονιά. Είναι η μέρα που οι

πιστοί αναγνωρίζουν τα λάθη τους, τα ομολογούν και εκφράζουν τη μεταμέλειά τους γι' αυτά, μέσα από τα κείμενα των προσευχών που αναπέμπονται. Είναι μέρα προσευχής, κατάνυξης και αποχής από οτιδήποτε καθημερινό. Δεν εργάζονται, δεν τρώνε ούτε πίνουν τίποτε από το ηλιοβασίλεμα της παραμονής της γιορτής μέχρι τη νύχτα της επόμενης μέρας. Σύμφωνα με την παράδοση, την ημέρα του Εξιλασμού συγχωρούνται μόνο τα αμαρτήματα απέναντι στον Θεό. Αν ο πιστός έχει βλάψει άλλον άνθρωπο, πρέπει πρώτα να του δώσει εκείνος συχώρεση και κατόπιν να ζητήσει συγνώμη από τον Θεό.

Η θεμελιακή σχέση του Ισραήλ με τις Ιερές Γραφές

Τορά

Η Τορά είναι ο νόμος του Θεού που ο Μωυσής έδωσε στους Ισραηλίτες, όπως του παραδόθηκε, σε πέντε βιβλία, την Πεντάτευχο. Η πίστη και η αναφορά στην Τορά αποτελούν ουσιώδη στοιχεία της εβραϊκής πίστης, καθώς θεωρείται η ολοκληρωμένη αποκάλυψη των εντολών του Θεού. Ένα από τα λίγα «δόγματα» του Ιουδαϊσμού είναι η

πεποίθηση ότι η πηγή της Τορά είναι ο Θεός και ότι η Τορά οριστικοποιήθηκε από τον Μωυσή. Με τη στενή της σημασία η λέξη αναφέρεται μόνο στα πέντε πρώτα βιβλία της Βίβλου, την Πεντάτευχο. Συνήθως, όμως, η λέξη Τορά αναφέρεται σε ολόκληρο το περιεχόμενο της Βίβλου που την αποτελούν είκοσι τέσσερα βιβλία, γνωστά από τα αρχικά τους ως ΤΑΝΑΚ, αρκτικόλεξο που σχηματίζεται – βάσει της παραδοσιακής κατηγοριοποίησης των βιβλίων σε τρεις ομάδες – από το αρχικό γράμμα κάθε ομάδας: ΤΟΡΑ - ΝΕΒΙΙΜ (ΠΡΟΦΗΤΕΣ) - ΚΕΤΟΥΜΠΙΜ (ΓΡΑΦΕΣ). Ωστόσο, η σημασία της λέξης Τορά δεν περιορίζεται στη Βίβλο. Η Τορά αντιπροσωπεύει ολόκληρη την εβραϊκή διδασκαλία από την αρχή της Βίβλου ως τις μέρες μας.

Ταλμούδ

Είναι ο λεγόμενος προφορικός νόμος και θεωρείται η ραχοκοκαλιά της εβραϊκής θρησκείας και παράδοσης. Η παράδοση διδάσκει ότι ο Μωυσής στο όρος Σινά παρέλαβε τον γραπτό Νόμο (Τορά) και τον προφορικό νόμο, τον οποίο μετέδιδε η μια γενιά στην επόμενη. Μετά την καταστροφή του Ναού και την εξορία των Εβραίων, προκειμένου να σωθεί ο προφορικός νόμος, άρχισε η καταγραφή του. Γι' αυτό, αν και αποκαλείται «προφορικός νόμος», το Ταλμούδ αποτελεί μια συλλογή και προσεκτική καταγραφή των προφορικών παραδόσεων και περιλαμβάνει κείμενα που αφορούν την ερμηνεία του μωσαϊκού νόμου, αλλά και ποικίλο άλλο υλικό.

Πώς ζουν οι άνθρωποι

Προσευχή

Οι Εβραίοι πιστεύουν ότι ο Θεός ακούει τις προσευχές των πιστών και ότι πάντα ανταποκρίνεται σε αυτές, αν και όχι πάντα με τον τρόπο που περιμένουν οι άνθρωποι. Η προσευχή θεωρείται συνομιλία με τον Θεό, έκφραση ικεσίας και ευγνωμοσύνης.

Σεμά Ισραέλ (Άκου Ισραήλ)

Αποτελεί τη βασική έκφραση πίστης και μαζί τη διακήρυξη του μονοθεϊσμού. Είναι η πιο σπουδαία εβραϊκή προσευχή, οι πρώτες λέξεις που προφέρει ο Εβραίος που προσεύχεται όταν ξυπνάει το πρωί και οι τελευταίες όταν πέφτει για ύπνο το βράδυ. Είναι η πρώτη προσευχή που διδάσκεται στα μικρά παιδιά και τα τελευταία λόγια του Εβραίου πριν πεθάνει. Είναι μια δήλωση πίστης και υπακοής στον ένα και μοναδικό Θεό. Το όνομα του Θεού δε διαβάζεται δυνατά στη Σεμά. Αντικαθίσταται με τη λέξη Αδονάι (=Κύριέ μου).

Ἄκου, λαέ του Ισραήλ: Ο Κύριος είναι ο Θεός μας - μόνον ο Κύριος. Ν' αγαπάς, λοιπόν, τον Κύριο, τον Θεό σου, μ' όλη την καρδιά σου, μ' όλη την ψυχή σου και μ' όλη τη δύναμή σου. Να μείνουν στην καρδιά σου οι εντολές αυτές, που εγώ σήμερα σου δίνω. Να τις διδάσκεις στα παιδιά σου και να μιλάς γι' αυτές όταν κάθεται στο σπίτι σου κι όταν βαδίζεις στο δρόμο, όταν ξαπλώνεις για ύπνο κι όταν σηκώνεσαι. Να τις δέσεις σαν σημάδι στο χέρι σου και να τις έχεις σαν έμβλημα στο μέτωπό σου, ανάμεσα στα μάτια σου. Να τις γράψεις στις παραστάδες της πόρτας του σπιτιού σου και στις πύλες της πόλης σου.

Δτ 6, 4-9

Ζωή σύμφωνα με το Νόμο του Θεού

Αν υπακούσετε πραγματικά στις εντολές που εγώ σας δίνω σήμερα κι αν αγαπάτε τον Κύριο, τον Θεό σας, και τον λατρεύετε μ' όλη σας την καρδιά και μ' όλη σας την ψυχή, τότε αυτός θα στέλνει βροχή στη χώρα σας στον κατάλληλο καιρό της, τη φθινοπωρινή και την ανοιξιιάτικη, και θα έχετε καλή σοδειά στο στάρι, στο κρασί και στο λάδι σας.

Δτ 11, 13-15

Ξένον δεν πρέπει να τον καταπιέζετε ούτε να τον εκμεταλλεύεστε, γιατί κι εσείς ήσασταν κάποτε ξένοι στην Αίγυπτο. Χήρα και ορφανό δεν θα τους καταπιέζετε.

Εξ 22, 20-21

Όταν δανείζεις χρήματα σ' έναν φτωχό συμπολίτη σου, μην του φέρεις όπως οι άλλοι δανειστές -μην του ζητάς τόκο. Αν πάρεις το πανωφόρι κάποιου για ενέχυρο, φρόντισε να του το επιστρέψεις πριν από τη δύση του ήλιου, γιατί είναι το μοναδικό του σκέπασμα, με το οποίο προστατεύεται από το κρύο. Με τι θα κοιμηθεί;

Εξ 22, 24-26

Μη διαδίδεις φήμες ψεύτικες. Μη δίνεις για χάρη ενός ανθρώπου αδικού, μαρτυρία αναληθή. Να μην ακολουθείς τους πολλούς στο κακό, και σε περίπτωση δίκης να μην καταθέτεις παίρνοντας το μέρος των πολλών για να διαστρέψεις το δίκαιο. Να μη μεροληπτείς στη δίκη ούτε για χάρη του αδύνατου διαδίκου.

Αν συναντήσεις το βόδι του εχθρού σου ή το υποζύγιό του να περιπλανιέται, πρέπει να το οδηγήσεις στον αφέντη του. Αν δεις το υποζύγιο του εχθρού σου να γονατίζει από το φορτίο του, μην τραβήξεις το δρόμο σου, αλλά να τον βοηθήσεις πρόθυμα.

Εξ 23, 1-5

Όταν θερίζετε τα χωράφια σας, μην κόβετε τα στάχια ως την τελευταία γωνιά του χωραφιού σας· και μη γυρίζετε πίσω, μετά το θερισμό, για να μαζέψετε τα στάχια που παρέπεσαν. Ούτε να γυρνάτε πίσω στο αμπέλι σας για να μαζέψετε τα τσαμπιά που έμειναν ή τις ρώγες που έχουν πέσει· να τ' αφήνετε για τον φτωχό και για τον ξένο. Εγώ ο Κύριος, είμαι ο Θεός.

Λευ 19, 9-10

Μην κρατάς πικρία στην καρδιά σου για τον άλλο· εξηγήσου μαζί του ανοιχτά, για να μη σε βαραίνει καμιά αμαρτία εξαιτίας του. Μην είσαι εκδικητικός και μνησικάκος απέναντι στους άλλους, αλλά ν' αγαπάς τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. Εγώ είμαι ο Κύριος.

Λευ 19, 17-18

Σαμπάτ

Σαμπάτ είναι η ονομασία της τελευταίας μέρας της εβδομάδας και η λέξη σημαίνει «διακόπτω την εργασία». Το Σαμπάτ όμως δεν είναι μόνο μέρα ανάπαυσης, αλλά και εξαγνισμού. Καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας αυτής, ο άνθρωπος πρέπει να αφοσιώνεται σε πνευματικά και θρησκευτικά ενδιαφέροντα. Η ιερότητα του Σαμπάτ παραπέμπει

στην έβδομη μέρα της δημιουργίας του κόσμου η οποία διήρκεσε έξι μέρες. Την έβδομη μέρα της δημιουργίας, σύμφωνα με τη Γένεση, ο Θεός αναπαύθηκε. Γι' αυτό, όποιος τηρεί το Σαμπάτ, δεν ασχολείται με τις καθημερινές του φροντίδες, απέχει από κάθε είδους εργασία, έτσι ώστε ο ίδιος, η οικογένειά του και οι άνθρωποι που δουλεύουν γι' αυτόν, ακόμη και η φύση γύρω του να αναπαυτούν και να ηρεμήσουν. Η ευχή που ακούγεται την ημέρα του Σαββάτου είναι «Σαμπάτ σαλόμ», που σημαίνει «Να έχετε ένα ειρηνικό Σαμπάτ».

Το Σαμπάτ στο σπίτι

Οι προετοιμασίες γίνονται από την Παρασκευή. Το τραπέζι αντιπροσωπεύει τον βωμό και η ιερότητά του υπογραμμίζεται από τα δύο

ψωμιά που βρίσκονται επάνω του. Αυτά συμβολίζουν το διπλό μάννα που έριχνε ο Θεός στους Ισραηλίτες κάθε Παρασκευή, όταν διέσχιζαν την έρημο, ώστε να μην χρειάζεται να συλλέγουν μάννα τη μέρα του Σάμπατ. Στο τραπέζι τοποθετούνται επίσης όχι λιγότερα από δύο αναμμένα κεριά τα οποία συμβολίζουν τη διπλή εντολή «να θυμάσαι» και «να τηρείς» την ημέρα του Σαββάτου. Τέλος, πάνω στο τραπέζι του Σαμπάτ υπάρχει πάντα κρασί, σύμβολο ευλογίας και χαράς. Την Παρασκευή το βράδυ ο πατέρας βάζει τα χέρια του στο κεφάλι των παιδιών του και τα ευλογεί, ενώ συγχρόνως τους εύχεται να μεγαλώσουν σύμφωνα με τις πατρογονικές παραδόσεις του λαού του Ισραήλ.

Για το Σαμπάτ έχουν καθοριστεί τρία γεύματα. Το τελευταίο, αργά το

απόγευμα, έχει πιο επίσημο χαρακτήρα και διανθίζεται από περισσότερους θρησκευτικούς ύμνους και θρησκευτική συζήτηση. Οι επιτραπέζιοι ύμνοι που ψάλλονται την ώρα του φαγητού μιλούν για το θείο δώρο του Σαμπάτ.

Η Συναγωγή

Στα εβραϊκά η Συναγωγή ονομάζεται Μπετ Κνέσετ, κατά κυριολεξία «Οίκος συνάθροισης». Η γένεση της συναγωγής ανάγεται στην εποχή της εξορίας στη Βαβυλώνα, το 586 π.Χ. – 537 π.Χ., διάστημα στο οποίο οι Ιουδαίοι είχαν στερηθεί τον Ναό τους. Έτσι δημιούργησαν τις συναγωγές, δηλαδή χώρους όπου συγκεντρώνονταν, για να προσεύχονται και να μελετούν τον Νόμο. Η εξέλιξη και εδραίωση της Συναγωγής

σχετίζεται με την εποχή της καταστροφής του δεύτερου Ναού, το 70 μ.Χ., οπότε και οι Εβραίοι αναγκάστηκαν να προσεύχονται χωρίς την τελετουργία των θυσιών. Έκτοτε, Συναγωγές κτίζονταν στις πόλεις και στα χωριά όπου ζούσαν οι Εβραίοι, και οι θυσίες αντικαταστάθηκαν από την προσευχή: «αντί για ταύρους σου προσφέρουμε τις προσευχές μας» (Ωσ 14, 3).

Αν εξαιρέσουμε τον αρχιτεκτονικό ρυθμό και τη διακόσμηση, που ποικίλλουν ανάλογα με τον τόπο όπου βρίσκεται η κάθε Συναγωγή, όλες παρουσιάζουν περίπου την ίδια διάταξη όσον αφορά την εσωτερική διαμόρφωση του χώρου. Προσανατολισμένη προς την Ιερουσαλήμ, στηριγμένη στον τοίχο που βρίσκεται στο βάθος και καλυμμένη με κεντητό παραπέτασμα, τοποθετείται η Ιερή Κιβωτός που περιέχει τους «κυλίνδρους του Νόμου». Μπροστά στην Ιερή Κιβωτό βρίσκεται κρεμασμένη από την οροφή μια λυχνία που παραμένει διαρκώς αναμμένη.

Στη βάση της Κιβωτού υψώνεται το αναλόγιο μπροστά στο οποίο στέκεται ο ψάλτης. Στη μέση του κτιρίου της Συναγωγής ορθώνεται μια εξέδρα, από όπου διαβάζεται η Τορά, ο Νόμος. Οι θέσεις για τους

πιστούς βρίσκονται διατεταγμένες γύρω από την εξέδρα. Ειδικό μέρος της Συναγωγής είναι προορισμένο για τις γυναίκες, ο γυναικωνίτης.

Τα παράθυρα της Συναγωγής είναι κυρίως βιτρώ με εβραϊκές επιγραφές και ιερά σύμβολα. Τα χαρακτηριστικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται για τη διακόσμηση του χώρου είναι οι πλάκες του Νόμου, απεικονίσεις λιονταριών (σύμβολο της φυλής του Ιούδα και χαρακτηριστικό δύναμης), το στέμμα (σύμβολο της Βασιλείας του Θεού) και το Μαγκέν Νταβίντ (το άστρο του Δαβίδ). Επίσης, στις Συναγωγές βρίσκουμε απομιμήσεις της Μενορά, της επτάφωτης λυχνίας που έκαιγε στην Κιβωτό της Διαθήκης, μαζί με τις πλάκες του Νόμου που δόθηκαν στην έρημο κι αργότερα μεταφέρθηκαν στον Ναό της Ιερου-

σαλήμ. Το φως της συμβολίζει το πνευματικό φως που θα πρέπει να φωτίζει ασταμάτητα όλη τη γη.

Στις Συναγωγές δεν υπάρχουν αγάλματα, εικόνες, απεικονίσεις παραστάσεων, προσώπων ή άλλες, λόγω της ρητής απαγόρευσης «Ου ποιήσεις σεαυτώ είδωλον ...» (Εξ 20, 4-5).

Ραβίνοι

Ο ραβίνος (=δάσκαλος) είναι ένας από τους κύριους λειτουργούς της εβραϊκής κοινότητας. Αρχικά, οι ραβίνοι ήταν δάσκαλοι. Οι πιο φωτισμένοι απ' αυτούς είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες. Με το πέρασμα του χρόνου, οι ραβίνοι απέκτησαν και τις αρμοδιότητες του πνευματικού ηγέτη και του πρωτοστάτη των προσευχών. Μετά την

καταστροφή του Ναού το 70 μ.Χ., το σώμα των ιερέων έπαψε να υφίσταται και υπεύθυνοι πλέον για τις θρησκευτικές ανάγκες της κοινότητας καθώς και για την επίσημη εκπροσώπησή της ήταν οι ραβίνοι.

Το παιδί με το φλάουτο

Ένας μικρός βοσκός πήγαινε κάθε μέρα τα πρόβατα του στο βουνό για να βοσκήσουν. Γράμματα δεν ήξερε, αφού δεν είχε πάει ποτέ σχολείο, ήξερε όμως και έπαιζε όλη μέρα τη φλογέρα του. Όταν έγινε πια 13 χρόνων, όταν ενηλικιώθηκε δηλαδή, ο πατέρας του τον πήρε μαζί του στην πόλη, την ημέρα του Γιομ Κιπούρ, στη συναγωγή του μεγάλου δάσκαλου και ραβίνου, Μπάαλ Σεμ Τοβ. Ο μικρός βοσκός φεύγοντας από το σπίτι, έριξε μέσα στην τσέπη του και τη φλογέρα του γιατί αυτή ήταν που του κρατούσε πάντα συντροφιά και με αυτή μπορούσε να εκφράσει όσα είχε μέσα στην καρδούλα του. Τη μέρα του Γιομ Κιπούρ οι Εβραίοι δεν τρώνε και δεν πίνουν τίποτα αλλά και δεν ασχολούνται με τίποτε άλλο

παρά μόνο πηγαίνουν στη συναγωγή και προσεύχονται για να συγχωρεθούν οι αμαρτίες τους.

Καθόταν ο μικρός βοσκός μαζί με τον πατέρα του στη συναγωγή, άκουγε τους ψαλμούς και τις προσευχές που έλεγαν όλοι γύρω του, αλλά ο ίδιος δεν μπορούσε να συμμετάσχει αφού δεν ήξερε να διαβάζει. Στη μεσημεριανή προσευχή είπε στον πατέρα του: «Έχω μαζί μου τη φλογέρα μου και θέλω πολύ να παίξω μια μελωδία με αυτήν». Τρόμαξε ο πατέρας του και του είπε: «Πρόσεξε καλά κατομοίρη μου μην τυχόν και κάνεις κάτι τέτοιο, εδώ μέσα στη συναγωγή τέτοια ιερή μέρα». Στην απογευματινή προσευχή ξαναείπε ο μικρός στον πατέρα του: «Πατέρα μου, άσε με να παίξω μια μελωδία με τη φλογέρα μου». Εκείνος εκνευ-

ρισμένος τον απείλησε ότι διακινδυνεύει την ψυχή του αν συνεχίσει έτσι. Όταν τελείωσε η απογευματινή προσευχή ο μικρός βοσκός είπε στον πατέρα του: «Ό,τι και να γίνει, σε παρακαλώ, σε παρακαλώ πατέρα, άσε με να παίξω λίγο τη φλογέρα μου». Τότε ο πατέρας κράτησε το χέρι του γιου του μη τυχόν και βγάλει την φλογέρα από την τσέπη του και παίξει εκεί μπροστά σε όλους. Αυτό θα ήταν μεγάλη ντροπή και σοβαρή παραβίαση των νόμων της ημέρας.

Στη μέση όμως της τελικής προσευχής, λίγο πριν κλείσουν οι πύλες του ουρανού, στο αποκορύφωμα της κατάνυξης όλων των πιστών, ο μικρός βοσκός κατάφερε να ελευθερώσει το χέρι του από τη λαβή του πατέρα του, έπιασε τη φλογέρα του

και φέρνοντας την στο στόμα του, έβγαλε έναν ήχο τόσο δυνατό όση και η ένταση της προσευχής που γέμιζε την καρδιά του.

Ταράχτηκαν όλοι αλλά όχι ο μεγάλος δάσκαλος, Μπάαλ Σεμ Τοβ. Αυτός, συντομεύοντας την προσευχή και καλώντας το αγόρι να σταθεί κοντά του, είπε στους πιστούς: «Αυτό το αγόρι, με τον ήχο της φλογέρας του εξύψωσε τις προσευχές όλων μας και με τον τρόπο του τις διευκόλυνε να φτάσουν στα ουράνια. Αυτό το αγόρι που δεν ξέρει να διαβάζει καμία προσευχή, μας άκουγε όλη μέρα να προσευχόμαστε και μια ιερή σπίθα άναψε μέσα του. Η λαχτάρα του ήταν τόσο μεγάλη που σχεδόν του έτρωγε την ψυχή. Μ' αυτήν του την λαχτάρα έπαιξε τη φλογέρα του, μόνο για τον Θεό, ευλογημένο τ'

όνομα Του. Κι ο Θεός δέχθηκε αυ-
τήν του την ανάσα κι έτσι, μαζί με
την δική του ξεχωριστή και ιδιαίτερη
προσευχή, μπόρεσαν και οι δικές μας
προσευχές να φτάσουν στον Θεό.

Διασκευή από το Σέφερ
Χασιντίμ, 12ος-13ος αι.

Αντισημιτισμός

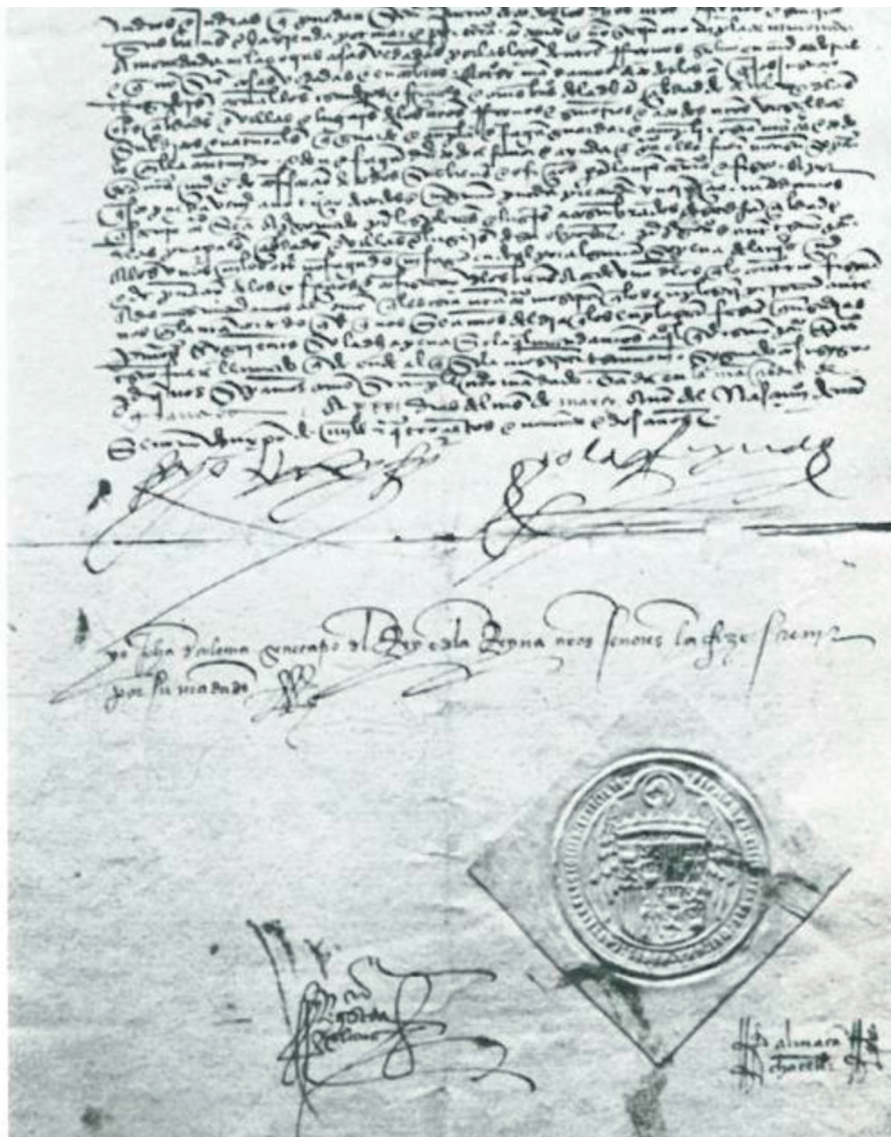
Ο όρος αυτός άρχισε να χρησιμοποιείται από τα τέλη του 19ου αιώνα και δηλώνει τη διάκριση και την εχθρότητα έναντι των Εβραίων διαχρονικά, αν και η ρίζα της λέξης παραπέμπει σε διάκριση έναντι των σημιτικών λαών γενικά. Ως φαινόμενο βασίζεται σε αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις για τους Εβραίους και θεωρείται μια μορφή ρατσισμού, καθώς εκδηλώθηκε διαχρονικά με διάφορους τρόπους, όπως άνισο τρόπο μεταχείρισης, συστηματική περιθωριοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό, στέρηση νομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, περιορισμό, αλλά και μαζικές διώξεις με σκοπό

την εξόντωση. Η πιο ακραία και βίαιη έκφραση του αντισημιτισμού ήταν το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τη ναζιστική Γερμανία του Χίτλερ.

Ορισμός εργασίας του αντισημιτισμού - διασκευή (EUMC-FRA/ European Parliament Working Group on Antisemitism): «Αντισημιτισμός είναι μια συγκεκριμένη αντίληψη για τους Εβραίους που μπορεί να εκφραστεί ως μίσος προς τους Εβραίους. Οι ποικίλες εκδηλώσεις του αντισημιτισμού στρέφονται εναντίον ατόμων, Εβραίων ή μη Εβραίων, και της ιδιοκτησίας τους, αλλά και γενικά εναντίον των θεσμών και των θρησκευτικών κτιρίων της εβραϊκής κοινότητας».

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, Ο έμπορος της Βενετίας

(από τον μονόλογο του Σάυλοκ)

Κι ο Εβραίος μάτια δεν έχει; Δεν έχει ο Εβραίος χέρια, όργανα, μάκρος, φάρδος, μυρουδιά, χαρά, λύπη, πάθος; Τρώει ή όχι το ίδιο ψωμί; Λαβώνεται ή όχι με τα ίδια άρματα; Παθαίνει τις ίδιες αρρώστιες, γιατρεύεται με τα ίδια γιατρικά; Κρυώνει, ζεσταίνεται απ' τον ίδιο χειμώνα κι απ' το ίδιο καλοκαίρι όπως ο χριστιανός ή όχι; Σα μας τρυπάτε, δεματώνουμε; Σα μας γαργαλάτε, δε γελούμε; Σα μας φαρμακώνετε, δεν πεθαίνουμε, και σα μας αδικάτε να μην εκδικηθούμε;

Η διαχρονική σχέση Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού

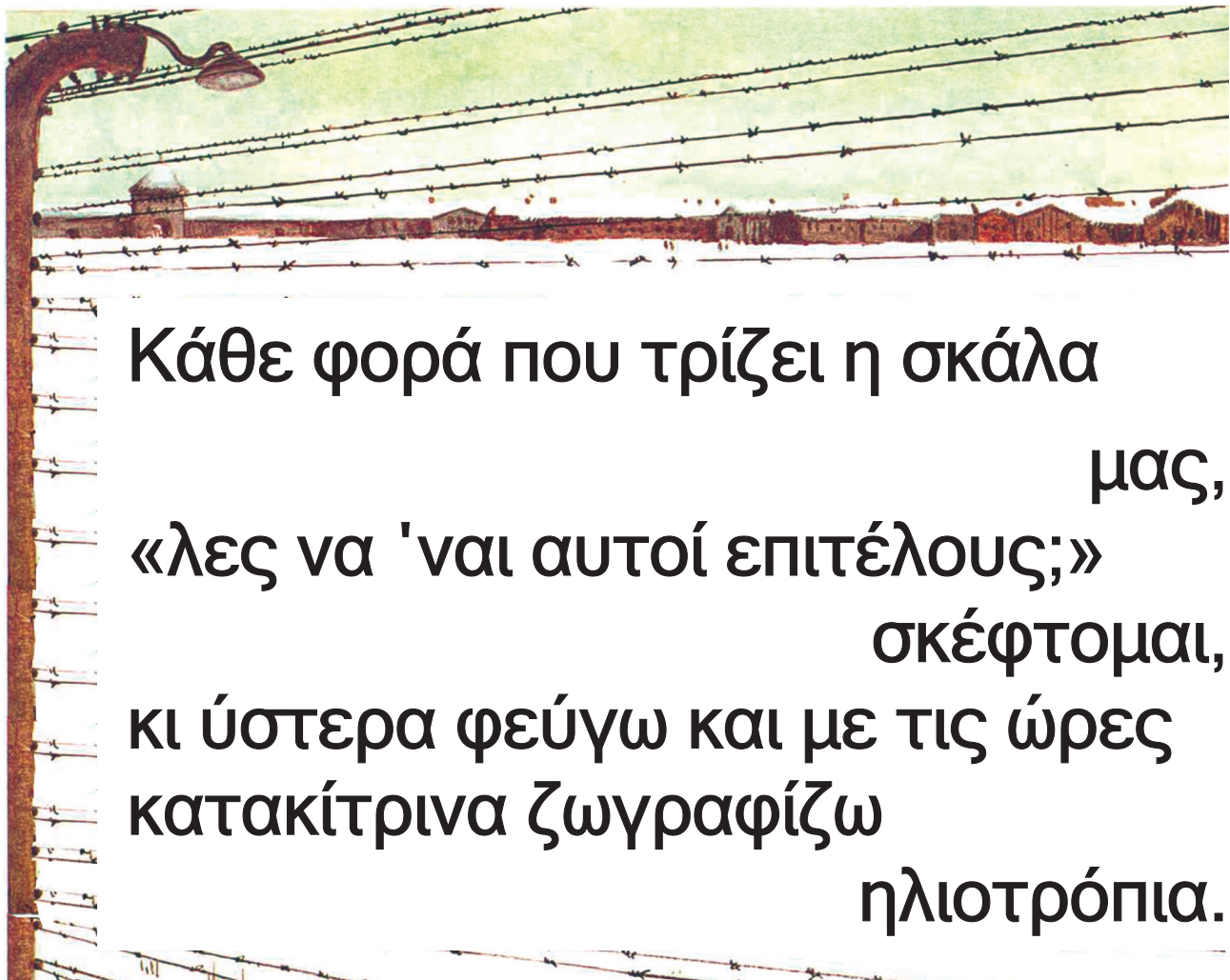
Από τον 3ο αι. π.Χ. μαρτυρείται η ύπαρξη Εβραίων σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ο εβραϊκός πληθυσμός στην Ελλάδα αυξήθηκε τα ρωμαϊκά χρόνια. Κατά τον 12ο αιώνα υπήρχαν εβραϊκές κοινότητες σε πολλές πόλεις και νησιά. Οι Εβραίοι αυτοί, αποκαλούμενοι αργότερα Ρωμανιώτες, ήταν ελληνόφωνοι και σημαντικά ενσωματωμένοι στον ελληνικό πολιτισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι έγραφαν στα ελληνικά, χρησιμοποιώντας όμως το εβραϊκό αλφάβητο. Από το τέλος του 14ου αι., Εβραίοι πρόσφυγες από την Ισπανία και την Πορτογαλία, γνωστοί ως Σεφαραδίμ, εγκαταστάθηκαν σε πόλεις της Ελλάδας, κυρίως στη Θεσσαλονίκη, η οποία ήταν μία

από τις μεγαλύτερες εβραϊκές κοινότητες στον κόσμο. Με την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, το 1832, παραχωρήθηκαν στους Εβραίους ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άλλους Έλληνες.

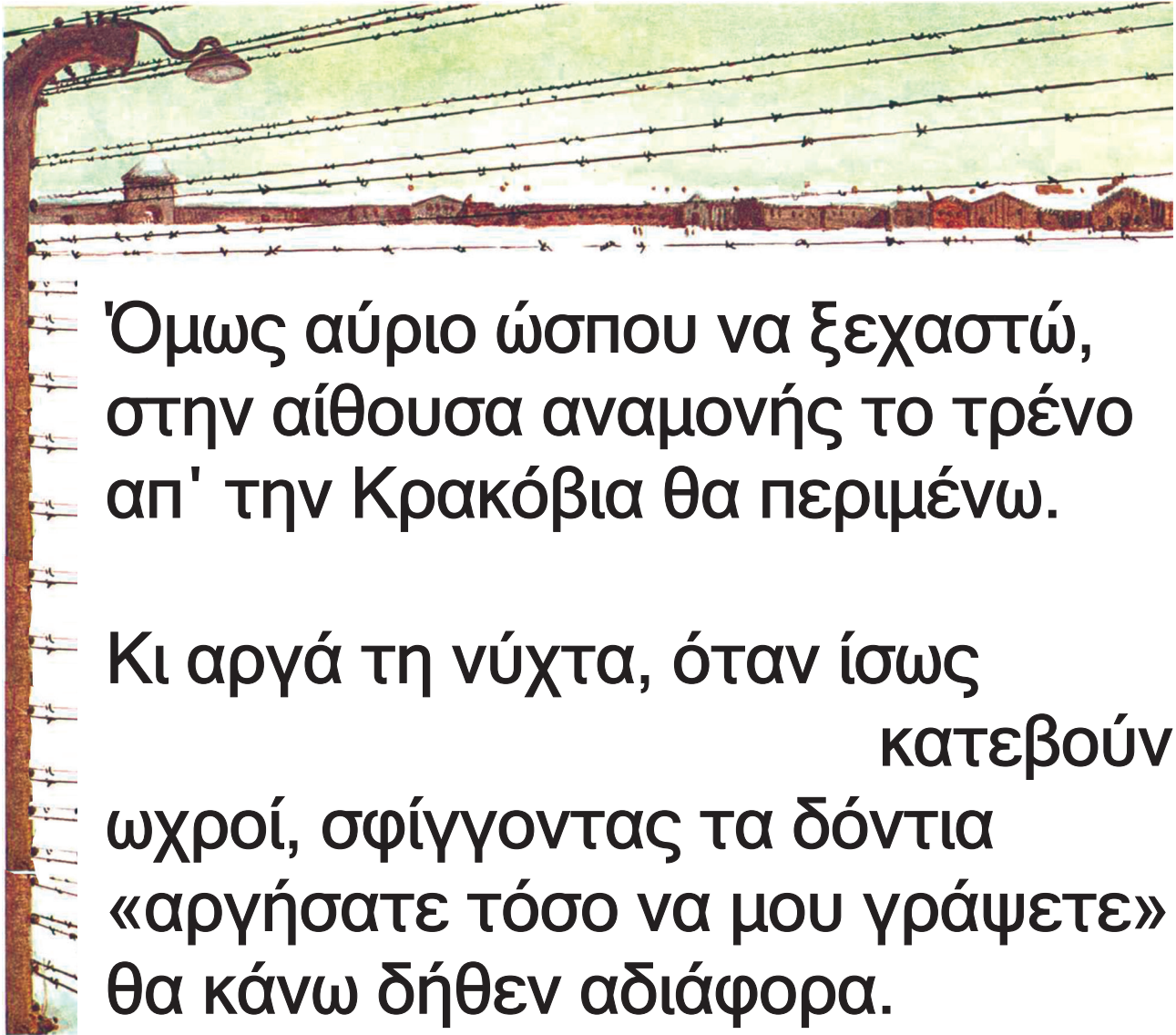
Στις αρχές του 20ού αι. στην Ελλάδα ζούσαν 100.000 περίπου Εβραίοι. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, 12.898 Εβραίοι πολέμησαν στις τάξεις του ελληνικού στρατού. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, έχασαν τη ζωή τους το 86% των Ελλήνων Εβραίων. Ένα μνημειώδες κείμενο για την υποστήριξη των Εβραίων της Ελλάδας, μοναδικό στα χρονικά της κατεχόμενης Ευρώπης, ήταν η περήφανη απάντηση του τότε Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού προς τον δοσίλογο Έλληνα πρωθυπουργό και τον στρατηγό των Ναζί Στροπ,

ο οποίος απείλησε τον Αρχιεπίσκοπο με τουφεκισμό, εξαιτίας της διαμαρτυρίας του για τους διωγμούς των Ελλήνων Εβραίων: «Οι Ιεράρχες της Ελλάδος δεν τουφεκίζονται. Απαγχονίζονται. Σας παρακαλώ να σεβαστείτε την παράδοση».

Γιώργος Ιωάννου, Τα ηλιοτρόπια των Εβραίων

Κάθε φορά που τρίζει η σκάλα
μας,
«λες να 'ναι αυτοί επιτέλους;»
σκέφτομαι,
κι ύστερα φεύγω και με τις ώρες
κατακίτρινα ζωγραφίζω
ηλιοτρόπια.

Όμως αύριο ώσπου να ξεχαστώ,
στην αίθουσα αναμονής το τρένο
απ' την Κρακόβια θα περιμένω.

Κι αργά τη νύχτα, όταν ίσως
κατεβούν
ωχροί, σφίγγοντας τα δόντια
«αργήσατε τόσο να μου γράψετε»
θα κάνω δήθεν αδιάφορα.

Το Ολοκαύτωμα

Η πύλη του σιδηροδρόμου στο στρατόπεδο θανάτου Άουσβιτς – Μπίρκεναου

Όταν ο Αδόλφος Χίτλερ έγινε καγκελάριος της Γερμανίας (1933), άρχισε μια αμείλικτη και βίαιη πολιτική εναντίον των Εβραίων. Το πρώτο βήμα ήταν η στέρηση κάθε νομικού ή πολιτικού τους δικαιώματος. Το δεύτερο ήταν ο αποκλεισμός τους από την οικονομία της

χώρας. Πολλοί Εβραίοι διανοούμενοι και επιστήμονες εκδιώχθηκαν από τα πανεπιστήμια και τους αφαιρέθηκε η άδεια διδασκαλίας, ενώ τα βιβλία τους ρίχτηκαν στην πυρά. Το 1935 θεσπίστηκαν οι Νόμοι της Νυρεμβέργης. Σύμφωνα με αυτούς, όσοι δεν ανήκαν στην Άρια φυλή δε θεωρούνταν πολίτες, αλλά «κατώτεροι άνθρωποι» και απαγορευόταν κάθε είδους σχέση μεταξύ Γερμανών (Αρίων) και Εβραίων (Μη Αρίων). Μέχρι το 1938, 170.000 Εβραίοι της Γερμανίας εγκατέλειψαν τη χώρα, αναγκασμένοι να αφήσουν πίσω τους όλη την περιουσία τους. Από το 1938 οι Ναζί άρχισαν να εντείνουν τα μέτρα κατά των Εβραίων: Πολλές συναγωγές καταστράφηκαν, γίνονταν μαζικές συλλήψεις και πραγματοποιούνταν πογκρόμ, δηλαδή διώξεις με βεβη-

λώσεις συναγωγών, με υλικές ζημιές σε σπίτια και μαγαζιά Εβραίων αλλά συχνά και με ανθρώπινα θύματα, όπως τη λεγόμενη «Νύχτα των Κρυστάλλων» τον Νοέμβριο του 1938. Όλες οι εβραϊκές περιουσίες κατασχέθηκαν, ενώ στο τέλος του 1938 οι Εβραίοι στερήθηκαν τα διαβατήριά τους.

Με την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, τον Σεπτέμβριο του 1939, οι Γερμανοί έθεσαν τις βάσεις της «τελικής λύσης» για το ζήτημα των Εβραίων. Στις χώρες που κατακτούσαν, δημιουργούσαν γκέτο, δηλαδή κλειστές γειτονιές, όπου οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να κατοικούν χωρίς ελευθερία κινήσεων και δίχως δυνατότητα επαφής με τον έξω κόσμο. Με διάφορες προφάσεις και συκοφαντίες οι Γερμανοί Ναζί εκτόπιζαν και έστελναν τους Εβραίους

στα λεγόμενα «στρατόπεδα συγκέντρωσης» που είχαν δημιουργηθεί από τις αρχές της ναζιστικής διακυβέρνησης στη Γερμανία (Νταχάου, Σάξενχαουζεν, Μπούχενβαλντ, Φλόσενμπεργκ, Μαουτχάουζεν, Ράβενσμπρικ) για τους πολιτικούς αντιπάλους του καθεστώτος. Στη διάρκεια του πολέμου, ανάμεσα στο 1941-1945, τέθηκε σε εφαρμογή η «τελική λύση», δηλαδή το σχέδιο εξόντωσης όλων των Εβραίων της Ευρώπης. Τα πάντα αποφασίστηκαν και οργανώθηκαν συστηματικά και στην παραμικρή τους λεπτομέρεια από ανθρώπους μορφωμένους, που όμως πίστευαν βαθιά πως ο κάθε Εβραίος ήταν εχθρός του γερμανικού λαού και γι' αυτό έπρεπε να εξοντωθεί. Στην αρχή, με μαζικές εκτελέσεις, με καταναγκαστική εργασία, με καυσαέρια που

διοχέτευαν μέσα σε φορτηγά. Στη συνέχεια, με σκοπό την πιο συστηματική και πιο «αποτελεσματική» εξόντωση των Εβραίων δημιούργησαν τα ονομαζόμενα «στρατόπεδα εξόντωσης» ή «στρατόπεδα θανάτου» εκτός Γερμανικού εδάφους στις κατεχόμενες χώρες, κυρίως στην Πολωνία, όπως τα Μπέλζετς, Σομπιμπόρ, Τρεμπλίνκα, Άουσβιτς-Μπίρκεναου, αλλά και αλλού. Η μεταφορά των κρατουμένων γινόταν συνήθως κάτω από τρομερές συνθήκες με τη χρήση αμαξοστοιχιών για τη μεταφορά ζώων, μέσα στις οποίες πολλοί πέθαιναν από τις κακουχίες, πριν καν φτάσουν στον προορισμό τους. Περισσότεροι από τρία εκατομμύρια Εβραίοι θανατώθηκαν στα στρατόπεδα εξόντωσης, κυρίως με δηλητηριώδη αέρια στους θαλάμους αερίων,

αλλά και λόγω των άθλιων συνθηκών που επικρατούσαν εκεί: πείνα, παγωνιά, σκληρή και απάνθρωπη εργασία, ανύπαρκτες συνθήκες υγιεινής, αρρώστιες, βασανιστήρια. Ο συνολικός αριθμός του εβραϊκού πληθυσμού της Ευρώπης που εξοντώθηκε από τη ναζιστική Γερμανία προσδιορίζεται στα έξι εκατομμύρια ανθρώπους.

Το παρακάτω βρέθηκε γραμμένο με μολύβι σε βαγόνι μεταφοράς Εβραίων:

74 / 122

Νταν Πάγκις

Εδώ, μέσα σε αυτό το μεταφορικό
μέσο

Εγώ η Εύα, με τον γιο μου Άβελ
Αν δείτε τον άλλο μου γιο,
Τον Κάιν, γιο του Αδάμ
Πείτε του ότι

Άλκη Ζέη, Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου

Γιατί η Ρίτα δε θα ξαναβγεί πια στο δρόμο, αν δε φύγουν οι Γερμανοί. Έχει κρυφτεί σε κάποιο σπίτι που το ξέρει μόνο η Αντιγόνη, που πάει και τη βλέπει μία φορά τη βδομάδα. «Όχι πολλά σούρτα φέρτα», είχε πει ο Γιάννης. Όταν έχει λιακάδα, την Αντιγόνη την πιάνει απελπισία.

- Το καημένο το Ριτάκι, ποιος ξέρει πότε θα το δει ο ήλιος.

Η Ρίτα σώθηκε γιατί άκουσε τον Γιάννη. Οι Γερμανοί έβγαλαν διαταγή πως όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να γραφτούν σε καταλόγους. Οι δικό της πήγαν και γράφτηκαν αμέσως. Κάθε πρωί έπρεπε να παρουσιάζονται στους Γερμανούς και να δίνουνε το «παρών».

- Εσύ δε θα πας, είπε ο Γιάννης στη Ρίτα.

- Να μην πάμε, παρακαλούσε κι η Ρίτα τους δικούς της. Να κρυφτούμε. Έχω φίλους που θα μας βοηθήσουν.

Η μαμά της ούτε που να τ' ακούσει. Συλλογιότανε πού θ' αφήσει το σπίτι και τα πράγματα. Μπορούσαν να μπουν κλέφτες, αν το 'βλεπαν μέρα νύχτα κλειστό. Έπειτα πίστευε πως δεν έχουν άλλη ταλαιπωρία να πάθουν, εκτός από το να δίνουν το

«παρών». Η Ρίτα κρύφτηκε κι ας χάλασε τον κόσμο η μαμά της να μην την αφήσει. Ένα πρωί οι Εβραίοι πήγαν να παρουσιαστούν και δεν ξαναγύρισαν ποτέ πια. Τους φόρτωσαν σε κάτι τρένα με κλειστά βαγόνια και φύγανε στο άγνωστο. Χάθηκαν κι οι γονείς της Ρίτας κι ο Μορίς με το κομμένο πόδι. Στο σπίτι τους μπήκαν οι Γερμανοί και τα πήραν όλα. Πάνε και τα σαρανταοχτώ κουταλάκια του γλυκού, μέσα στο ασημένιο βάζο.

Γιώργης Λαμπρινός, Ο Γιοζέφης

Την άλλη μέρα τους σηκώσανε όλους μαζί τους Εβραίους ... Μπουλούκια μπουλούκια τους τραβούσαν στην έξοδο. Μα βάδιζαν αργά. Ο ένας κρατούσε τον άλλο. Οι νιοι σέρναν τους γερόντους, οι κοπέλες τις

μανάδες τους. Νερό δεν είχανε πει ακόμα. Μέσα στη σκόνη, τα στόματα έχασκαν με τις γλώσσες κρεμαστές έξω. Και βάδιζαν αργά σα λιτανεία κι αρπάζανε τις βουρδουλιές χωρίς να τους κάνουνε πια αίσθηση.

Με τους τελευταίους πέρασε κι ο Γιοζέφης μαζί με τ' άλλα δύο μικρά. Βγήκαμε όλοι έξω. Είχε τον ώμο του δεμένο. Αλλά βάδιζε καλά. Γελούσε, όλο μας γελούσε. Του γελούσαμε κι εμείς, έτσι για να μην ιδεί δάκρυα και στενοχωρηθεί. Ξέρεις τι θα πει να βαδίζεις ζωντανός στο τελευταίο σου ταξίδι -όποιος κινάει για Γερμανία δε γυρίζει- και ν' ακούς μοιρολόγια... Γελούσαμε λοιπόν και δώστου γελούσαμε και χαιρετούσαμε κρυφά με τις γροθιές το παιδί, το Γιοζέφη μας. Και κείνος γελούσε από κάτω, γελούσε ασταμάτητα και μας χαιρετούσε με τη γροθιά του κι όλο βάδιζε, βάδιζε ...

Τζον Μπόϊν, Το αγόρι με τη ριγέ πιτζάμα

Μήνες ολόκληρους ο Μπρούνο κοιτούσε από το παράθυρο του δωματίου τον κήπο και το παγκάκι με την ταμπελίτσα, το ψηλό συρματόπλεγμα ... Και όσες φορές και να κοιτούσε τους ανθρώπους, όλους αυτούς τους κάθε λογής ανθρώπους με τις ριγέ πιτζάμες, δεν είχε αναρωτηθεί ποτέ σοβαρά τι στο καλό συνέβαινε... Βγαίνοντας από το σπίτι ο Μπρούνο ... κοίταξε δεξιά όσο έφτανε το μάτι του, και ο ψηλός φράχτης έμοιαζε να φτάνει πέρα απ' τον ορίζοντα... Θα μπορούσε να περπατήσει και να το ανακαλύψει.... Ήθελε να εξερευνήσει... το παγκάκι... Παρατήrouσε την ταμπελίτσα από μακριά και το αποκαλούσε «το παγκάκι με

την ταμπελίτσα»... Αφού κοίταξε αριστερά δεξιά και βεβαιώθηκε πως δεν ερχόταν κανείς, έτρεξε προς τα κει και αλληθώρισε καθώς διάβαζε τις λέξεις. Ήταν μια μικρή μπρούτζινη ταμπελίτσα και ο Μπρούνο τη διάβασε ήρεμα από μέσα του. «Δωρίζεται επ' ευκαιρία των εγκαινίων του Στρατοπέδου του Ουτς-Βιτς. Ιούνιος χίλια εννιακόσια σαράντα»... Το μόνο που προσπάθησε να μην σκέφτεται ήταν ότι η Μητέρα και ο Πατέρας του είχαν επαναλάβει αμέτρητες φορές ότι απαγορεύεται να πλησιάζει το φράχτη ... Όλη αυτή την ώρα δεν είδε κανένα κοντά στο φράχτη. Έχοντας περπατήσει καμιά ώρα και έχοντας αρχίσει να πεινάει, σκέφτηκε ότι είχε εξερευνήσει αρκετά για μια μέρα και θα ήταν καλή ιδέα να γυρίσει πίσω. Όμως εκείνη ακριβώς τη στιγμή εμφανίστηκε στο βάθος μια

τελίτσα... Καθώς ο Μπρούνο πλησί-
αζε είδε πώς δεν ήταν ούτε τελεία,
ούτε κουκκίδα, ούτε κηλίδα, ούτε
μορφή, αλλά άνθρωπος. Και μάλιστα
αγόρι... Συνέχιζε να περπατάει αργά
και σε λίγο βρέθηκαν ο ένας απέναν-
τι στον άλλο.

- Γεια, είπε ο Μπρούνο.

- Γεια, είπε το αγόρι.

Το αγόρι ήταν μικρότερο από τον
Μπρούνο και καθόταν στο έδαφος
με ύφος θλιμμένο. Φορούσε την ίδια
μπλε ριγέ πιτζάμα και ένα ριγέ σκου-
φάκι στο κεφάλι. Δε φορούσε παπού-
τσια και κάλτσες και τα πόδια του
ήταν αρκετά βρόμικα. Στο μπράτσο
του είχε περασμένο ένα περιβραχιό-
νιο με ένα αστέρι.

Κάθισε στο έδαφος απ' τη δική
του πλευρά του φράχτη σταυροπόδι,
όπως το αγόρι...

- Εγώ μένω στο σπίτι σ' αυτή την

πλευρά του φράχτη, είπε ο Μπούνο.

- Α, ναι; Είχα δει μια φορά το σπίτι από μακριά, αλλά εσένα δεν σε είδα.

- Το δωμάτιό μου είναι στον πρώτο όροφο. Από κει βλέπω πίσω απ' το φράχτη. Με λένε Μπούνο.

- Εμένα με λένε Σμουέλ, είπε το αγόρι...

- Έχεις φίλους; ρώτησε ο Μπούνο.

- Ναι, είπε ο Σμουέλ... Είμαστε πολλοί απ' αυτή την πλευρά του φράχτη. Όμως συνέχεια τσακωνόμαστε. Γι' αυτό έρχομαι εδώ. Για να μείνω για λίγο μόνος μου.

- Είναι άδικο, είπε ο Μπούνο. Δεν καταλαβαίνω γιατί εγώ πρέπει να βρίσκομαι από την άλλη πλευρά του φράχτη και να μην έχω κανένα να μιλήσω και να παίξω, και εσύ να έχεις τόσους φίλους και να παίζετε ώρες ολόκληρες κάθε μέρα.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Εργασία σε ομάδες: Κάθε ομάδα αφού διαλέξει μια από τις εβραϊκές γιορτές, παρουσιάζει στην τάξη το ιστορικό γεγονός με το οποίο συνδέεται η γιορτή και εξηγεί το νόημα που έχει για την οικογένεια και την κοινότητα.**
- 2. Εργασία σε ομάδες: Κάθε ομάδα διερευνά βιβλικά κείμενα που αναφέρονται στη ζωή των Εβραίων σύμφωνα με το Νόμο του Θεού και στη συνέχεια ανακαλύπτει και αποτιμά τις αξίες ζωής που προβάλλονται σε αυτά. Τέλος, επιλέγει ένα από τα κείμενα και προσπαθεί να αποδώσει τις ιδέες που περιέχει με την τεχνική της «Δυναμικής Εικόνας».**

3. Συλλογικός ρόλος: Μια ομάδα Εβραίων παρουσιάζει σε μια ομάδα χριστιανών αντικείμενα λατρείας και λατρευτικές συνήθειες του Σαββάτου που εκφράζουν τη βαθιά και ουσιαστική σχέση τους με το Θεό. Οι χριστιανοί ζητούν πληροφορίες και υποβάλλουν ερωτήματα.

4. Εργασία σε ομάδες: Διαλέξτε ένα από τα κείμενα που σχετίζονται με το Ολοκαύτωμα και αποδώστε το με έναν από τους παρακάτω δημιουργικούς τρόπους: κολλάζ, ομαδικό γλυπτό, ζωγραφική, θεατρικό δρώμενο.

5. Παρατηρήστε προσεκτικά το κολλάζ φωτογραφιών για το Ολοκαύτωμα. Τι βλέπετε; Τι σκέφτε-

**στε; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε;
(Τεχνική: «Artful Thinking»)**

6. «Και βέβαια ένας Έλληνας μπορεί να είναι Εβραίος!». («Τεχνική: Θετικό – Αρνητικό» με παρουσίαση επιχειρημάτων)

7. Συγκεντρώστε πληροφορίες για εβραϊκές κοινότητες της περιοχής σας. Οργανώστε μια επίσκεψη στη Συναγωγή και συζητήστε με το ραβίνο.

8. Εξερεύνηση στο διαδίκτυο και στον δικτυακό τόπο (site) του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδας με θέμα: «Εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα».

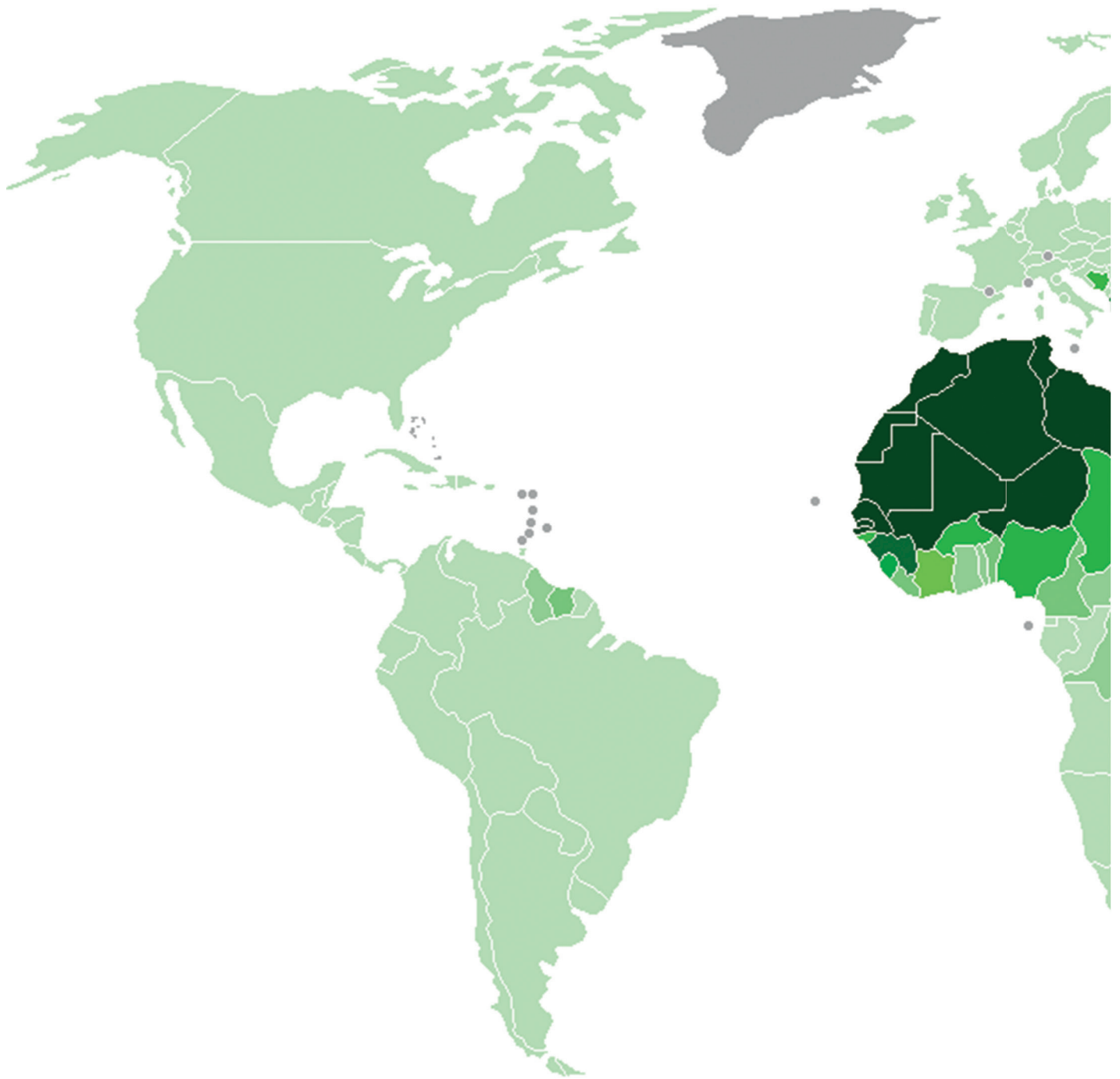

**Αλλαχού ακμπάρ (ο Θεός ο Ύψιστος)
Η φράση γραμμένη στα αραβικά
μέσα σε κύκλο αποτελεί το βασικό
οπτικό σύμβολο του Ισλάμ.**

Ισλάμ

Ι. Το Ισλάμ ως θρησκευτική πίστη

Το αραβικό ουσιαστικό Ισλάμ σημαίνει «υποταγή στον Θεό και το θέλημά του», το οποίο αποκάλυψε με το κήρυγμά του ο Προφήτης (του Ισλάμ) Μωάμεθ. Έτσι, στο Κοράνι η λέξη μουσλίμ (μουσουλμάνος) αναφέρεται σε αυτόν που παραδίδει τον εαυτό του στον Θεό και το θέλημά του. Βαθμιαία, ο όρος Ισλάμ κατέληξε να προσδιορίζει τη συγκεκριμένη θρησκεία και τον πολιτισμό που δημιούργησε. Βασικές πηγές της μουσουλμανικής θρησκευτικότητας είναι το Κοράνιο και η Παράδοση του Προφήτη.

Παγκόσμια κατανομή Πληθυσμοί σε ποσοστά

90-100%

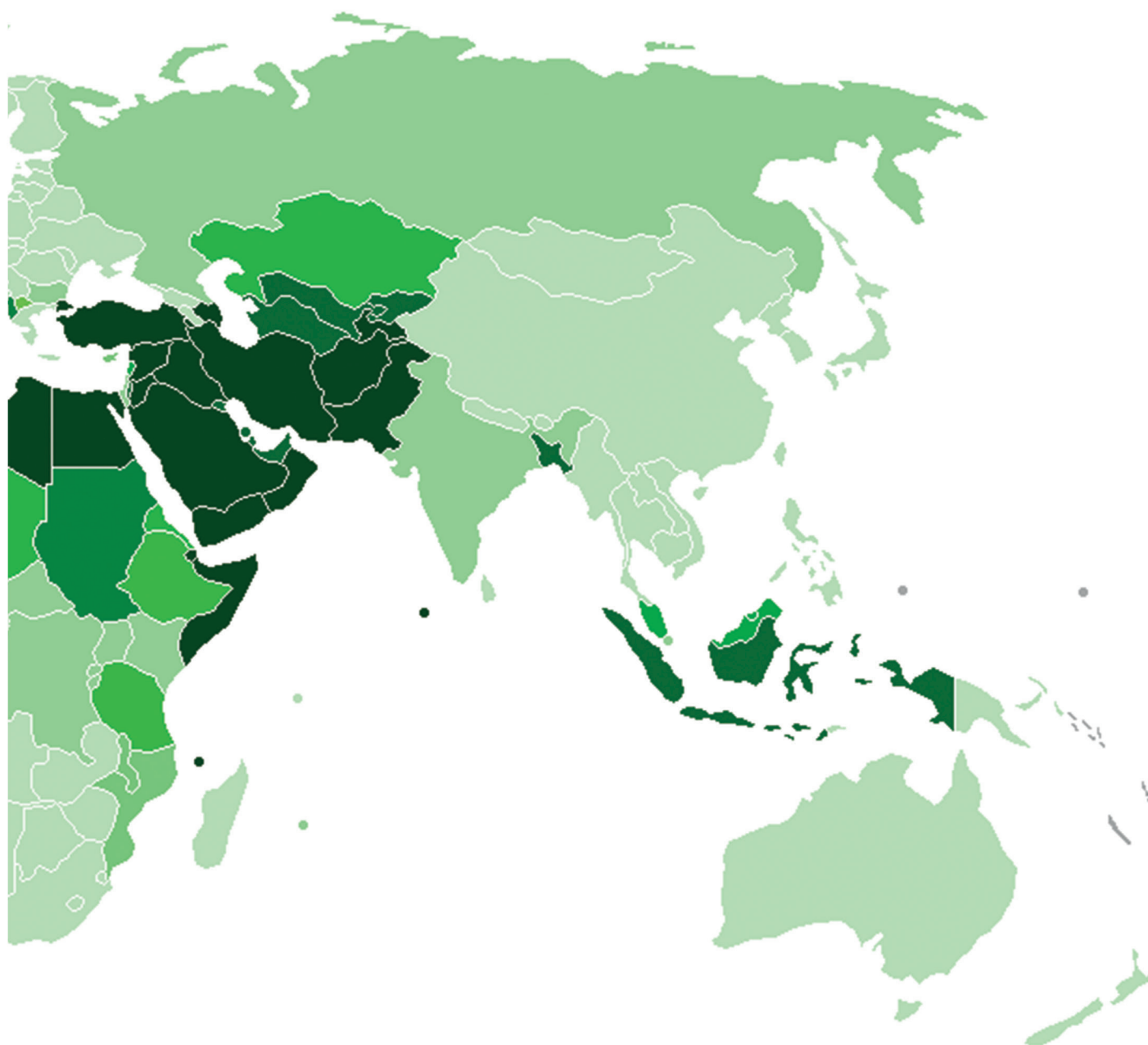
70-80%

50-60%

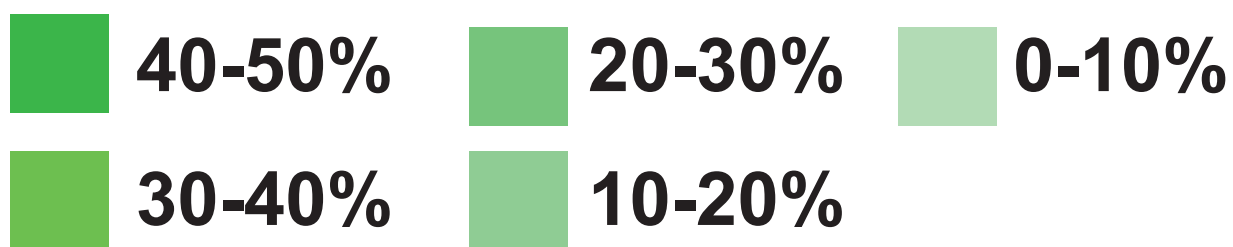
80-90%

60-70%

88 / 125

ισλαμικών πληθυσμών επί τοις εκατό (%)

Ο ένας και μοναδικός θεός: ο Αλλάχ

Είναι ο παντοδύναμος και παντοκράτορας Θεός που έπλασε τον άνθρωπο, δημιούργησε τον κόσμο και προνοεί συνεχώς για το σύμπαν. Για τον Αλλάχ χρησιμοποιούνται 99 ονόματα, τα οποία περιγράφονται κυρίως στο Κοράνιο και στις παραδόσεις (Άγιος, Δημιουργός, Ισχυρός, Πλούσιος, Σοφός, Ελεήμων, Αγαπητός κ.ά.). Το εκατοστό θείο όνομα αγνοείται, πράγμα που σημαίνει ότι το μυστήριο του Θεού παραμένει ανεξερεύνητο.

Μωάμεθ, η σφραγίδα των προφητών

Ο Μωάμεθ γεννήθηκε στη Μέκκα και ο πατέρας του πέθανε προτού γεννηθεί. Σε ηλικία έξι ετών ορφάνεψε και από τη μητέρα του και τον φρόντισε αρχικά ο παππούς του και στη συνέχεια ο θείος του. Παιδί ακόμη, συνόδευε τον θείο του σε εμπορικά ταξίδια στη Συρία. Σε ηλικία 25 ετών παντρεύτηκε μια πλούσια χήρα, τη Χαντζίτζα, της οποίας ήταν υπάλληλος. Έζησε είκοσι χρόνια με τη γυναίκα του, αποκτώντας τέσσερις κόρες και δύο γιους. Στο οικογενειακό του περιβάλλον και στα ταξίδια του άκουγε και αφομοίωνε τις βιβλικές ιστορίες. Συνήθιζε να αποσύρεται σε ερημικούς τόπους και να στοχάζεται πάνω στα προβλήματα της ζωής, της κοινωνίας, της αδικίας

κ.ά. Σε έναν τέτοιο τόπο, στον λόφο Χίρα, και σε ηλικία 40 ετών ο Μωάμεθ βίωσε μια βαθιά πνευματική εμπειρία, την οποία αισθάνθηκε ως κλήση από τον Θεό. Οραματίστηκε, δηλαδή, μια μορφή -αργότερα ο ίδιος την ταύτισε με τον αρχάγγελο Γαβριήλ- που τον διαβεβαίωσε ότι είναι ο απεσταλμένος του Θεού.

Επί τρία χρόνια ο Μωάμεθ περιόρισε το προφητικό του κήρυγμα σε λίγους μόνο φίλους. Επίσημα άρχισε τη δράση του το 613 μ.Χ. στη Μέκκα, όταν άρχισε να λαμβάνει εκ νέου την αποκάλυψη, καλώντας τους ανθρώπους να τον ακολουθήσουν στο δρόμο του Ισλάμ, της υποταγής δηλαδή στον Αλλάχ. Αρκετοί όμως άρχισαν να δυσαρεστούνται με τη δράση του Μωάμεθ και των οπαδών του. Εξαιτίας των

αλληπάλληλων διώξεων σε βάρος του, αναγκάστηκε να μεταναστεύσει από τη Μέκκα στη Μεδίνα. Αυτή είναι η ημερομηνία της Εγίρας (16 Ιουλίου 622 μ.Χ.), που αργότερα θεσπίστηκε ως η αφετηρία του μουσουλμανικού χρονολογικού συστήματος.

Στη Μεδίνα ο Μωάμεθ κατόρθωσε σε ελάχιστο διάστημα όχι μόνο να συνενώσει στη μουσουλμανική κοινότητα διάφορες και συχνά αντιμαχόμενες μεταξύ τους αραβικές φυλές και φατρίες, αλλά να κερδίσει και τον σεβασμό και των άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων της περιοχής, κυρίως των Εβραίων. Ο Μωάμεθ επέμενε αυστηρά στον απόλυτο μονοθεϊσμό, στην ανάσταση των νεκρών και στη μέλλουσα κρίση. Τόνιζε την πίστη στους αγγέλους και τη

σπουδαιότητα των προφητών, εντάσσοντας σε αυτούς και τον Ιησού και βέβαια και τον εαυτό του. Τόνιζε τη σημασία των βιβλίων των προφητών, υψώνοντας στην κορυφή ως ιερό βιβλίο του Ισλάμ το Κοράνιο. Λειτουργώντας ως προφήτης, αλλά και θρησκευτικός, κοινωνικός και ηθικός καθοδηγητής, δημιούργησε τη μουσουλμανική κοινότητα (ούμμα) της Μεδίνας. Μετά από πολλές συγκρούσεις με τις τοπικές φυλές, το 630 μ.Χ. κατέλαβε τη Μέκκα, από όπου οδήγησε τη νικηφόρο πορεία του Ισλάμ. Πέθανε το 632 μ.Χ. σε ηλικία 62 ετών. Μετά το θάνατό του, οι διάδοχοί του, οι χαλίφες, δηλαδή οι πολιτικοί και θρησκευτικοί αρχηγοί της μουσουλμανικής κοινότητας, κατόρθωσαν με εκπληκτική ταχύτητα να βγουν εκτός των

ορίων της Αραβικής Χερσονήσου κηρύττοντας το Ισλάμ. Έτσι, το θρησκευτικό κράτος που δημιούργησε ο Μωάμεθ εξαπλώθηκε σε μια τεράστια έκταση.

Το Ισλάμ δεν αρνείται ότι ο Θεός αποκαλύφθηκε μέσω των προφητών τόσο στους χριστιανούς όσο και στους ιουδαίους. Καθώς, ωστόσο, θεωρεί το Κοράνιο ως την ορθή, αρχική και τελευταία Αποκάλυψη, ο Μωάμεθ θεωρείται η σφραγίδα των Προφητών, ο έσχατος των προφητών.

Ο Μωάμεθ μπροστά στην Κάαμπα,
μινιατούρα

Το Κοράνιο: ο λόγος του Αλλάχ

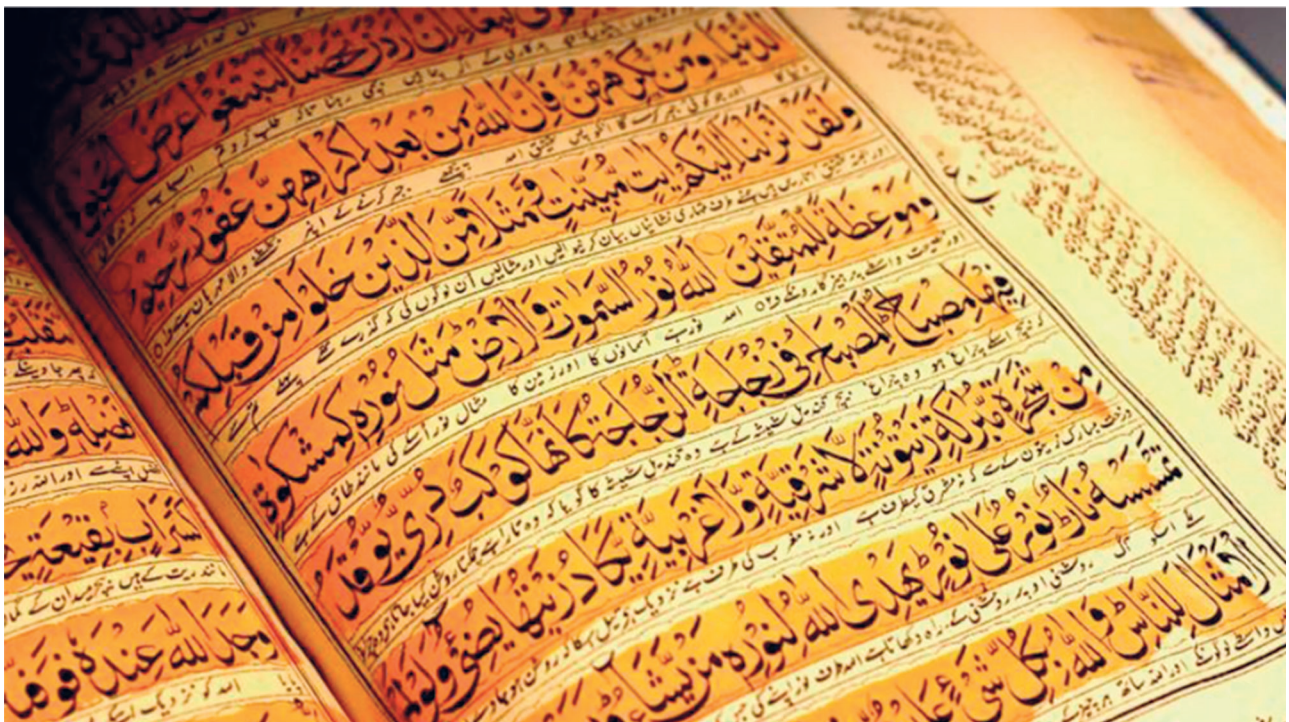
Το Κοράνιο είναι το απόλυτο θεμέλιο του Ισλάμ και οι Μουσουλμάνοι το θεωρούν αντίγραφο του ουράνιου πρωτότυπου βιβλίου, το οποίο βρίσκεται πάντοτε μπροστά στον Θεό και από το οποίο ανακοινώθηκε το θέλημα του Θεού. Η λέξη σημαίνει «ανάγνωση» αλλά και «απαγγελία». Σύμφωνα με την αραβική παράδοση, μια νύχτα του μήνα Ραμαντάν, ενώ ο Μωάμεθ βρισκόταν σε περισυλλογή στη σπηλιά Χίρα κοντά στη Μέκκα, παρουσιάστηκε μπροστά του ο άγγελος Γαβριήλ και τον διέταξε να απαγγείλει ένα κομμάτι από το ουράνιο αρχέτυπο του Κορανίου. Λέγεται ότι κατά τη νύκτα αυτή κατέβηκε ολόκληρο το Κοράνιο ως τον χαμηλότερο ουρανό, αλλά αποκαλύφθηκε

αργότερα στον προφήτη, μέσω του αγγέλου Γαβριήλ, διαδοχικά και κατά μικρά τμήματα.

Αυτά τα αποσπάσματα πήραν τον 7ο αι. μ.Χ. μια ενιαία μορφή, η οποία μέχρι και σήμερα θεωρείται ως το επίσημο κορανικό κείμενο. Είναι γραμμένο στην αραβική γλώσσα και αποτελείται από 6.236 στίχους, οι οποίοι διαιρούνται σε 114 κεφάλαια (σούρες).

Οι Μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι στη διαδρομή της ιστορίας ο Θεός αποκάλυψε και σε άλλους προφήτες το λόγο του. Το Κοράνιο αναφέρει 26 ονόματα προφητών. Τα περισσότερα από αυτά έχουν ληφθεί από την Αγία Γραφή (λ.χ. Ενώχ, Νώε, Ισμαήλ, Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ, Μωυσής, Δαβίδ, Σολομών, Ζαχαρίας, Ιωάννης ο Βαπτιστής, Ιησούς).

Το Κοράνιο, ως ο Λόγος του Αλλάχ, θεωρείται από τους πιστούς τόσο τέλειο, ώστε «ακόμη κι αν ενωθούν άνθρωποι και πνεύματα για να δημιουργήσουν ένα παρόμοιο ανάγνωσμα, δεν θα κατορθώσουν να το πράξουν παρά το ότι θα βοηθούν ο ένας τον άλλον» (Σούρα 17,90). Οι μεταφράσεις του Κορανίου επιτρέπονται μόνο για να μπορούν οι μη αραβόφωνοι μουσουλμάνοι να το διδάσκονται και να το κατανοούν και όχι για τις προσευχές.

Η Σουννά και οι Χαντίθ: ο λόγος του Μωάμεθ

Αξιόπιστη πηγή θρησκευτικής γνώσης μετά το Κοράνιο είναι η Σουννά, δηλαδή η συνήθεια ή ο τρόπος με τον οποίο ενεργούσε ο προφήτης Μωάμεθ. Η Σουννά αντλεί το περιεχόμενό της από μια μεγάλη σειρά από Χαντίθ, σύντομες δηλαδή φράσεις που αποδίδονται στον Μωάμεθ καθώς και σε σπουδαίους συντρόφους του. Σε αυτές αντλούμε πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο ο προφήτης και η πρώτη ισλαμική κοινότητα ενεργούσαν για να λύσουν διάφορα προβλήματα. Η λέξη Χαντίθ σημαίνει κυριολεκτικά: αναγγελία, διήγηση, παράδοση. Το Κοράνιο και η Σουννά του προφήτη συναποτελούν για την ισλαμική κοινότητα τον αλάνθαστο κανόνα πίστης και πράξης.

II. Πώς ζει ο άνθρωπος στο Ισλάμ; Οι πέντε στύλοι

Οι πέντε στύλοι αποτελούν την έμπρακτη απόδειξη της απόλυτης αφοσίωσης στο νόμο του Αλλάχ και στις εντολές του. Η τήρησή τους κάνει τον πιστό τέλειο Μουσουλμάνο. Επιπλέον, εκφράζουν την ισότητα και τους ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των μελών της μουσουλμανικής κοινότητας.

1) Σαχάντα: Ομολογία πίστεως

«Δεν υπάρχει άλλος θεός εκτός από τον Αλλάχ και ο Μωάμεθ είναι ο απόστολος του Αλλάχ». Η ομολογία απαγγέλλεται στα αραβικά από όλους τους μουσουλμάνους σε όλο τον κόσμο. Και μόνο αυτή η απλή δήλωση αρκεί για να χαρακτηριστεί κάποιος Μουσουλμάνος.

2) Σαλάτ: Προσευχή

Είναι η βασική λατρευτική πράξη του Μουσουλμάνου και θεωρείται το «κλειδί του παραδείσου». Οι Μουσουλμάνοι προσεύχονται πέντε φορές την ημέρα: α) το πρωί, μεταξύ χαραυγής και ανατολής του ήλιου, β) το μεσημέρι, γύρω στις τρεις, γ) το απόγευμα, δ) μετά τη δύση του ηλίου και ε) το βράδυ, όταν πλέον έχει πέσει το σκοτάδι. Πριν από την προσευχή επιβάλλεται τελετουργικό πλύσιμο του προσώπου, των χεριών μέχρι τους αγκώνες και των ποδιών μέχρι τους αστραγάλους. Όταν δεν υπάρχει νερό ο πιστός μπορεί να χρησιμοποιήσει λεπτή άμμο. Η προσευχή γίνεται σε καθαρό τόπο και πάνω σε ειδικό χαλί, ο δε προσευχόμενος οφείλει να είναι νηφάλιος.

Στην καρδιά της μουσουλμανικής προσευχής βρίσκεται η **Φάτιχα**, που περιλαμβάνει την πρώτη σούρα του Κορανίου:

Εις το όνομα του Αλλάχ του Παντελεήμονα, του Πολυεύσπλαχνου

Η Δόξα ανήκει στον Αλλάχ, τον Κύριο όλων των κόσμων

Τον Παντελεήμονα, τον Πολυεύσπλαχνο Τον Ηγεμόνα της Ημέρας της Κρίσης Εσένα (μόνο) λατρεύουμε και Εσένα (μόνο) ικετεύουμε για να μας παρέχεις τη βοήθεια Σου

Καθοδήγησέ μας στο ορθό μονοπάτι Στο μονοπάτι εκείνων που τους χάρισες την χάρη σου, όχι εκείνων που προκάλεσαν την οργή σου και παραστράτησαν.

Σε καθορισμένες ώρες της μέρας ο μουεζίνης είτε από τον μιναρέ του τεμένους είτε από κάποιο βάθρο κοντά στο πλήθος καλεί μελωδικά τους πιστούς να προσευχηθούν. Οι πιστοί, ανυπόδητοι, αφού πλυθούν και ετοιμαστούν, στρέφονται προς την κατεύθυνση της Μέκκας και προσεύχονται. Η καθιερωμένη μουσουλμανική προσευχή έχει έναν αυστηρά καθορισμένο ρυθμό, στον οποίο μετέχει ολόκληρο το σώμα.

3) Ζακάτ: Ελεημοσύνη

Ογδόντα δύο σούρες αναφέρονται σε αυτήν και μάλιστα σε συνάρτηση με την προσευχή, καθώς η μία θεωρείται στοιχειώδες χρέος πίστης και αγάπης προς τον Θεό, και η άλλη προς την κοινότητα. Η ελεημοσύνη θεωρείται καθήκον κάθε ενήλικου Μουσουλμάνου και παρέχεται σε χρήμα ή σε είδος.

4) Σάουμ: Νηστεία

Το Κοράνιο επιβάλλει νηστεία 29 έως 30 ημερών το χρόνο για όλους τους σωματικά και πνευματικά υγιείς πιστούς –άντρες και γυναίκες– πάνω από τα δεκατέσσερα. Η νηστεία αυτή τελείται κατά τον μήνα **Ramadan** (Ραμαζάνι), τον ένατο μήνα του μουσουλμανικού σεληνιακού έτους και συνδέεται με το γεγονός της αποκάλυψης του Κορανίου στον Μωάμεθ. Αρχίζει και λήγει με την εμφάνιση της νέας σελήνης. Κατά τη διάρκεια της μέρας απαγορεύεται το κάπνισμα, η όσφρηση αρώματος, ακόμη και η χρήση ένεσης. Αυτό σημαίνει ότι καμιά ξένη ουσία δεν πρέπει να μπει στο σώμα του ανθρώπου που νηστεύει. Τη νύχτα, όμως, αίρονται όλοι οι περιορισμοί.

5) Χατζ: Ιερή Αποδημία

Μάστζιντ αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα

Πρόκειται για το ετήσιο ιερό προσκύνημα στη Μέκκα και θεωρείται υποχρεωτικό θρησκευτικό καθήκον των Μουσουλμάνων. Σύμφωνα με το Κοράνιο, ο κάθε Μουσουλμάνος που είναι φυσικά και οικονομικά ικανός πρέπει τουλάχιστον μια φορά στη ζωή του να κάνει αυτό το

ταξίδι. Η συγκέντρωση του πλήθους κατά τη διάρκεια του Χατζ θεωρείται η μεγαλύτερη ετήσια θρησκευτική συγκέντρωση ανθρώπων στον κόσμο. Το προσκύνημα γίνεται στις 8-12 του μήνα Ραμαντάν.

Οι προσκυνητές δέκα μίλια πριν από τη Μέκκα φορούν λευκό χιτώνα από δύο κομμάτια ύφασμα χωρίς ραφές, που συμβολίζει την απομάκρυνση του πιστού από την κοινωνία και την προσπάθειά του να ενωθεί με τον Θεό με απόλυτη ισότητα μεταξύ των πιστών, η οποία εκφράζεται με το κοινό απέριττο ντύσιμο. Η ιδιαίτερη πνευματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι προσκυνητές ονομάζεται Ιχράμ.

Η κορυφαία στιγμή του προσκυνημάτων συντελείται στον ιερό χώρο της Καάμπα. Εκεί οι προσκυνητές γυρνούν επτά φορές γύρω

από τον μαύρο λίθο που είναι σκεπασμένος με πολύτιμο ύφασμα, προσπαθώντας να τον φιλήσουν ή να τον αγγίξουν και σε συγκεκριμένη στιγμή φωνάζουν: «Παρόντες στις διαταγές Σου».

Η Καάμπα (που σημαίνει στα αραβικά «κύβος») είναι ένα κυβοειδές οικοδόμημα επενδυμένο με γρανίτη που βρίσκεται μέσα στο τζαμί Μάστζιντ αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα. Θεωρείται ο ιερότερος τόπος του Ισλάμ γι' αυτό και οι Μουσουλμάνοι σε όλο τον κόσμο όταν προσεύχονται στρέφονται προς αυτόν. Σύμφωνα με το Κοράνι, το μεγάλο Τέμενος αρχικά οικοδομήθηκε από τον Ιμπράχημ (Αβραάμ) και τον γιο του Ισμαήλ.

Paulo Coelho, Ο Αλχημιστής

Ο γέρος έμεινε σιωπηλός για λίγο.
Μετά είπε:

- Ο προφήτης μάς χάρισε το Κοράνιο και μας άφησε μόνο πέντε εντολές που πρέπει να τηρήσουμε στη ζωή μας. Η πιο σημαντική είναι η εξής: ένας είναι ο Θεός. Οι άλλες είναι: η προσευχή, πέντε φορές τη μέρα, η νηστεία κατά το μήνα του Ραμαζανιού και η ελεημοσύνη.

Σώπασε. Τα μάτια του βούρκωσαν όταν μίλησε για τον προφήτη. Ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος και, αν και συχνά ήταν ανυπόμονος, προσπαθούσε να ζει σύμφωνα με το μουσουλμανικό νόμο.

- Και ποια είναι η πέμπτη εντολή;
Ρώτησε το αγόρι.

- Πριν από δυο μέρες μου είπες ότι ποτέ δεν είχα κάνει όνειρα για ταξίδια, απάντησε ο έμπορος. Η πέμπτη υποχρέωση του κάθε μουσουλμάνου είναι ένα ταξίδι. Πρέπει τουλάχιστον μια φορά στη ζωή μας, να πάμε στην ιερή πόλη της Μέκκας. Η Μέκκα είναι πιο μακριά από τις πυραμίδες. Στα νιάτα μου προτίμησα ν' ανοίξω αυτό το μαγαζί με τα λίγα λεφτά που είχα μαζέψει. Περίμενα να πλουτίσω μια μέρα, για να ταξιδέψω στη Μέκκα. Άρχισα να κερδίζω λεφτά, αλλά

δεν μπορούσα να εμπιστευτώ τα κρύσταλλα σε κανέναν, γιατί τα κρύσταλλα είναι εύθραυστα αντικείμενα. Στο μεταξύ, μπροστά από το μαγαζί έβλεπα να περνά πολύς κόσμος με προορισμό τη Μέκκα. Μερικοί προσκυνητές ήταν πλούσιοι και ταξίδευαν μ' ένα σωρό υπηρέτες και καμήλες, οι περισσότεροι όμως ήταν πολύ φτωχότεροι από μένα [...]

- Γιατί να μην πάτε τώρα στη Μέκκα; Ρώτησε το αγόρι.

- Γιατί η Μέκκα με κρατάει ζωντανό. Μόνο αυτή με βοηθά να αντέχω όλες αυτές τις πάντα ίδιες μέρες, αυτά τα μουγκά βάζα στα ράφια, το μεσημεριανό και το βραδινό φαγητό σ' εκείνο το απαίσιο εστιατόριο. Φοβάμαι να πραγματοποιήσω το όνειρό μου και να μην έχω μετά ένα λόγο ύπαρξης. Εσύ ονειρεύεσαι πρόβατα

και πυραμίδες. Είσαι διαφορετικός από μένα, γιατί θέλεις να πραγματοποιήσεις τα όνειρά σου. Εγώ το μόνο που θέλω είναι να ονειρεύομαι τη Μέκκα. Χιλιάδες φορές έχω φανταστεί το πέρασμα της ερήμου, την άφιξή μου στην πλατεία όπου βρίσκεται η ιερή πέτρα, τους εφτά γύρους που πρέπει να κάνω πριν την αγγίξω. Φαντάστηκα κιόλας ποιοι άνθρωποι θα στέκονται δίπλα μου, μπροστά μου και τις συζητήσεις και προσευχές που θα πούμε μαζί. Φοβάμαι όμως μήπως με περιμένει μια μεγάλη απογοήτευση, γι' αυτό προτιμώ να ονειρεύομαι.

Ίβο Άντρις, Ο θάνατος στον τεκέ του Σινάν

Τι είναι αλήθεια μακρινό για έναν πιστό; Και τι μπορεί να του φανεί ασυνήθιστο; Παντού σ' αυτόν τον κόσμο μπορεί να βρει κανείς λίγη σκιά, όση χρειάζεται για να γονατίσει για την προσευχή. Παντού είναι γνωστό πού είναι η Ανατολή. Παντού υπάρχει λίγο νερό που έχει περάσει τουλάχιστον πάνω από σαράντα βότσαλα και επομένως είναι καθαρό για το αμπντέστ (τουρκ. Το πλύσιμο των μουσουλμάνων πριν από την προσευχή). Ακόμη και στα άνυδρα μέρη, εκείνος που ζει με αληθινή πίστη δεν είναι χαμένος ούτε δυστυχισμένος. Ακόμη και στους τόπους που βδομάδες ολόκληρες δε φαίνεται ο ήλιος -υπάρχουν και τέτοια μέρη- η καρδιά

θα πει στον πιστό πού είναι η Ανατολή προς την οποία πρέπει να στραφεί για να προσευχηθεί. Και στην έρημο, όπου δεν υπάρχει σταγόνα νερό, μπορεί να κάνει κανείς το αμπντέστ με άμμο, και αν ακόμα δεν υπάρχει ούτε άμμος, ο αληθινός πιστός μπορεί να πλυθεί με τη σκέψη του, γιατί η σκέψη είναι πιο δυνατή και πιο καθαρή απ' όλα.

Ούμμα: η ισλαμική κοινότητα

Το Κοράνιο εισάγει με απόλυτο τρόπο την έννοια της κοινότητας και της αδελφότητας. Όλοι οι μουσουλμάνοι αποτελούν την Ούμμα, την ισλαμική κοινότητα και ο καθένας τους είναι μέλος της με πλήρη δικαιώματα: «Ω! Άνθρωποι! Σεβαστείτε τον Κύριό σας που σας δημιούργησε από μία μόνο ψυχή (Αδάμ),

και από αυτήν έπλασε τη σύντροφό της (Εύα) και από αυτούς τους δύο σκόρπισε -σαν σπόρους- αμέτρητους άντρες και γυναίκες. Να σέβεστε τον Αλλάχ που το όνομά του αναφέρεται στα αμοιβαία σας δίκαια αιτήματα, και σεβαστείτε τη μεταξύ σας συγγένεια. Γιατί ο Αλλάχ πάντοτε αγρυπνά πάνω σας» (Σούρα 4, 1).

Η κοινότητα, είναι αυτή που καθορίζει έναν κώδικα ζωής και κοινωνικών σχέσεων, σύμφωνα με τις επιταγές του Κορανίου και της Σουννά.

Δυνατοί οικογενειακοί δεσμοί

Οι δεσμοί των μελών της μουσουλμανικής οικογένειας, της ευρύτερης και όχι μόνο των γονιών και αδερφών, είναι ιεροί και ανυπέρβλητοι. Τόσο στο Κοράνιο (Σούρα

17,23-24) όσο και στις χαντίθ τονίζεται ιδιαίτερα ο σεβασμός που πρέπει να δείχνουν οι Μουσουλμάνοι προς τους γονείς τους. Μια χαντίθ αναφέρει: «Μεταξύ των θανασίμων αμαρτημάτων είναι να καταραστεί ο άνθρωπος τους γονείς του, είπε ο Προφήτης. Παρατήρησαν: Απόστολε του Αλλάχ, πώς μπορεί κάποιος να καταραστεί τους γονείς του; Απάντησε: Αυτός που εξυβρίζει τους γονείς κάποιου άλλου, βρίζει τον ίδιο τον πατέρα και τη μητέρα του». Οι νέοι πρέπει να φροντίζουν τους μεγαλύτερους και, όταν γερνούν, να τους γηροκομούν στο σπίτι και όχι να τους απομακρύνουν σε κάποιο ίδρυμα.

Σαρία: ο ηθικός και θρησκευτικός «νόμος» των μουσουλμάνων

Η λέξη σαρία σημαίνει τον «δρόμο προς την πηγή ύδατος», έναν δρόμο, δηλαδή, πίστης και πρακτικής στηριγμένο στο θέλημα του Θεού. Ο ίδιος ο Μωάμεθ έθεσε τα θεμέλια της σαρία με αποκλειστικό σκοπό τη σωτηρία των πιστών. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση ο Μωάμεθ δεν θεωρείται ότι διαθέτει καθαρά νομοθετική εξουσία, καθώς αυτό το δικαίωμα ανήκει αποκλειστικά στον Θεό.

Η σαρία περιλαμβάνει διατάξεις πάνω σε θέματα πίστης, ντυσίματος, προσωπικής υγιεινής, νηστείας κ.ά. Καθορίζει, δηλαδή, όλες τις πλευρές της ανθρώπινης ζωής τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό βίο, όλες τις περιπτώσεις

οικογενειακής, εμπορικής, πολιτικής, θρησκευτικής και ποινικής δραστηριότητας και συμπεριφοράς. Με αυτόν τον τρόπο, όλη η ζωή του Μουσουλμάνου βρίσκεται κάτω από τον νόμο και την εποπτεία του Θεού.

Καθώς στο Ισλάμ θρησκεία και κράτος ταυτίζονται, κατ' αναλογία, ο θρησκευτικός νόμος είναι συγχρόνως νόμος της πολιτείας και αντίστροφα.

Η Παρασκευή στο τζαμί: η Ημέρα της Προσευχής

Η κοινή προσευχή των Μουσουλμάνων πραγματοποιείται το μεσημέρι κάθε Παρασκευής στο κεντρικό τζαμί της μουσουλμανικής κοινότητας. Εκεί ο ιμάμης στέκεται μπροστά στη σύναξη, απαγγέλλει τους

καθορισμένους στίχους του Κορανίου και οι πιστοί, στοιχισμένοι πίσω του, εκτελούν ρυθμικά τις προβλεπόμενες κινήσεις. Είναι χαρακτηριστική η εικόνα πλήθους Μουσουλμάνων που προσεύχονται απόλυτα συντονισμένοι, πραγματικά σαν ένα σώμα. Με την ομαδική προσευχή αναδεικνύεται η αναγνώριση όλων των Μουσουλμάνων ως αδελφών μεταξύ τους. Όλες οι απαγγελίες από το Κοράνιο γίνονται στο πρώτο ενικό, εκτός από τη Φάτιχα που είναι στο πρώτο πληθυντικό, για να τονιστεί η αποκλειστικά ατομική ευθύνη κάθε πιστού απέναντι στον Θεό. Η Παρασκευή είναι η ημέρα της επίσημης λατρείας, ωστόσο δεν είναι μέρα αργίας. Ο πιστός μετά την προσευχή στο τέμενος μπορεί να πάει στη δουλειά του.

Θρησκευτικοί λειτουργοί

Πρόκειται για πρόσωπα που δεν έχουν ιερατική ιδιότητα, αφού στο Ισλάμ δεν αναγνωρίζεται ιεροσύνη.

- Ο **ιμάμης**: Με τον όρο εννοείται ο καθοδηγητής, η κεφαλή της μουσουλμανικής κοινότητας, που προΐσταται στη δημόσια προσευχή.
- Ο **μουεζίνης**: καλεί τους πιστούς στην προσευχή.
- Ο **κατίμπ** είναι ο ιεροκήρυκας.

- Οι ουλαμάδες είναι οι γνώστες και μελετητές του νόμου, οι θεολόγοι, οι «νομικοί». Η επιρροή τους μέσα στη ζωή του ισλαμικού κόσμου είναι τεράστια.

Γιορτές του Ισλάμ

Με βάση τους Πέντε Στύλους έχουν αναπτυχθεί διάφορες γιορτές και λατρευτικές εκδηλώσεις. Καθώς το ισλαμικό ημερολόγιο στηρίζεται

στο «σεληνιακό έτος», οι μουσουλμανικές γιορτές είναι κινητές.

- **Εγίρα (Χίτζρα)**

Το ισλαμικό έτος αρχίζει με τον εορτασμό της Εγίρας, δηλαδή της εξόδου του Μωάμεθ και των συντρόφων του το 622 μ.Χ. από τη Μέκκα στη Μεδίνα.

- **Μαουλίντ**

Τη 12η μέρα του τρίτου μήνα του μουσουλμανικού έτους οι Μουσουλμάνοι γιορτάζουν τη γέννηση του Μωάμεθ.

- **Ραμαντάν (Ραμαζάν)**

Το Ραμαζάν (τουρκικά) ή Ραμαντάν (αραβικά) είναι μουσουλμανική γιορτή νηστείας. Ο μήνας Ραμαντάν είναι μία χρονική περίοδος

κατάλληλη για προσευχή, για καλές πράξεις και για περισσότερο χρόνο με την οικογένεια και τους φίλους. Η νηστεία έχει σκοπό να βοηθήσει τους Μουσουλμάνους να ασκηθούν στην αυτοπειθαρχία, στην εγκράτεια, στη γενναιοδωρία, στη συγχώρεση, αλλά και στην υπομονή. Τους θυμίζει επίσης το πόσο υποφέρουν οι φτωχοί, εκείνοι που σπάνια τρέφονται επαρκώς ή δε βρίσκουν το κατάλληλο φαγητό.

Η περίοδος έχει δύο χαρακτηριστικές κορυφώσεις. Η πρώτη είναι η νύχτα της 23ης προς την 24η του μήνα («νύκτα της θείας δυνάμεως»), κατά την οποία, σύμφωνα με τη μουσουλμανική παράδοση, κατέβηκε το Κοράνιο από τον ουρανό. Τη νύχτα αυτή οι Μουσουλμάνοι αγρυπνούν, πιστεύοντας ότι οι άγγελοι επισκέπτονται τα τεμένη και

125 / 132 - 133

πραγματοποιούν τις επιθυμίες των πιστών. Η δεύτερη κορύφωση είναι η πρώτη μέρα του δέκατου μήνα κατά την οποία διακόπτεται η νηστεία. Είναι γνωστή ως **Ιντ αλ-Φιντρ** («Γιορτή του τέλους της νηστείας»). Είναι μια μέρα ιδιαίτερα ευφρόσυνη. Χιλιάδες πιστοί συγκεντρώνονται νωρίς στα τεμένη, γι' αυτό και η προσευχή τελείται στην ύπαιθρο, στα αίθρια των τεμενών ή στις πλατείες. Στη διάρκεια της γιορτής γίνονται επισκέψεις σε φίλους και τραπέζια, προσφορά δώρων και χρημάτων στα παιδιά, αποστολή γλυκών και γιορταστικών καρτών, επισκέψεις στους τάφους αγαπημένων προσώπων. Πολλοί, επίσης, δίνουν ως ελεημοσύνη ένα συγκεκριμένο ποσό, αρκετό να θρέψει έναν φτωχό της περιοχής για μία ημέρα.

• **Ιντ αλ-Καμπίρ (Κουρμπάν μπαϊράμ)**

Είναι η κορωνίδα των γιορτών και τελείται κατά τον 12ο μήνα, στη διάρκεια του οποίου πραγματοποιείται μεγάλο προσκύνημα στη Μέκκα. Όσοι δεν καταφέρνουν να αποδημήσουν, συμμετέχουν σε αυτήν τη μεγάλη γιορτή, θυσιάζοντας ζώα σε ανάμνηση της θυσίας του Αβραάμ και με αυτόν τον τρόπο συντονίζονται με τους προσκυνητές. Το κρέας του ζώου μαγειρεύεται και τρώγεται από τα μέλη της οικογένειας, τους καλεσμένους και τους φτωχούς. Την παραμονή της γιορτής συνηθίζουν να επισκέπτονται τους τάφους των νεκρών.

Σουφισμός: Αγαπητική προσήλωση στον Αλλάχ

Πολύ νωρίς στο Ισλάμ (από το 8ο αι. μ.Χ.) παρουσιάστηκαν οι πρώτοι μουσουλμάνοι ασκητές (μυστικοί), που δίδασκαν ότι η αληθινή ευσέβεια δε βρίσκεται στην τυπική τήρηση κανόνων λατρείας, αλλά στην ένωσή τους με τον Αλλάχ που επιτυγχάνεται μέσω της εκμηδένισης του εγώ. Η λέξη σουφί υιοθετήθηκε

από τότε για τους μουσουλμάνους ασκητές και σημαίνει στα αραβικά αυτόν που φορεί απλό, μάλλινο ρούχο. Οι Σούφι ανέπτυξαν κάποιες τεχνικές, μέσω των οποίων μπορούσαν να πετύχουν την ένωση με τον Θεό, όπως το ντικρ (διαλογισμός πάνω στο όνομα του Θεού) ή ο στροβιλισμός των δερβίσηδων γύρω από τον εαυτό τους (περιστρεφόμενοι δερβίσηδες).

Βαθμιαία οι Σούφι οργανώθηκαν σε διάφορα μοναχικά τάγματα. Τα μέλη τους ήταν γνωστά ως δερβίσηδες στην Τουρκία, φακίρηδες στην Ινδία κ.ά. Μεγάλη επιρροή άσκησε το τάγμα των Μεβλεβή, που ίδρυσε ο Τζελαλεντίν Ρουμί.

Τζελαλεντίν Ρουμί

Ο Τζελαλεντίν Ρουμί ήταν ποιητής, νομικός, θεολόγος και σούφι. Γεννήθηκε το 1207 στο σημερινό Αφγανιστάν και στα δεκαοκτώ του εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στο Ικόνιο. Σε ηλικία 25 ετών ο Ρουμί πήγε στη Δαμασκό για να συμπληρώσει την εκπαίδευσή του. Στον μυστικισμό τον μύησε ένας περιπλανώμενος δερβίσης. Ο ίδιος ίδρυσε το σουφικό τάγμα των Μεβλεβήδων. Έγραψε στα περσικά

σπουδαία έργα, όπως το **Ντιβάν**, μια συλλογή ποιημάτων και το **Μασνεβί**, ένα εξάτομο διδακτικό έπος. Το Μασναβί αποκαλείται κάποιες φορές «Κοράνιο στα περσικά». Από τους συγχρόνους του, του δόθηκε το όνομα **Μεβλανά** που σημαίνει «ο δάσκαλός μας». Αναφέρεται επίσης και απλά ως **Ρουμί**. Η λέξη αυτή σημαίνει Ρωμαίος, Ρωμιός, καθώς προερχόταν από τη χώρα των Ρουμ, όπως ήταν γνωστή στους Σελτζούκους η βυζαντινή Μικρά Ασία.

Ο Μεβλανά απηύθυνε τη διδασκαλία προς όλους τους ανθρώπους από οποιαδήποτε πίστη κι αν προέρχονταν, θεωρώντας ότι ο Θεός Μουσουλμάνων, Χριστιανών και Εβραίων είναι ένας. Όταν πέθανε, το 1273, άνθρωποι από πέντε

διαφορετικές πίστεις και θρησκείες ακολούθησαν τη νεκρική πομπή του. Πολλοί μελετητές θεωρούν τον Ρουμί έναν από τους μεγαλύτερους μυστικούς ποιητές της ανθρωπότητας.

Ενδεικτικό της επιρροής του Τζελαλεντίν και του σεβασμού που έτρεφαν και τρέφουν ακόμη στο πρόσωπό του οι χριστιανοί, είναι η επίσκεψη του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου στο Ικόνιο το Δεκέμβριο του 2004, για να λάβει μέρος στους εορτασμούς της 731ης επετείου του θανάτου του Μεβλανά.

Στίχοι του Ρουμί

Προσπάθειες

Δέσε αντάμα δυο πουλιά.
Δεν θα μπορέσουν να πετάξουν
μ' όλο που
τώρα έχουνε τέσσερα φτερά.

Ο αγαπημένος

Κάποιος πήγε στην πόρτα του
Αγαπημένου
και χτύπησε.
Μια φωνή ακούστηκε από μέσα:
«Ποιος είναι;»
Αυτός απάντησε: «Εγώ είμαι».
Η φωνή είπε: «Δεν υπάρχει χώρος
για σένα και για μένα»
κι η πόρτα έκλεισε γι' αυτόν.

Μετά από ένα χρόνο μόνωσης
και στέρησης
επέστρεψε και ξαναχτύπησε.
Μια φωνή από μέσα ρώτησε:
«Ποιος είναι;»
Ο άνθρωπος απάντησε: «Είμαι εσύ!»
Τότε η πόρτα άνοιξε γι' αυτόν.

Υπάρχει ένα παράθυρο απ' την μια
καρδιά στην άλλη

Ρουμί

Αν τα μάτια σου είναι ανοιχτά Θα
δεις πράγματα που αξίζει να τα δεις

Ρουμί

Γιουνούς Εμρέ, Το Ντιβάν

Τούρκος σούφι και ποιητής (1238; - 1320;) που παράτησε το χωραφάκι που καλλιεργούσε και ακολούθησε έναν δάσκαλο δερβίσηδων. Μαθήτεψε κοντά του σαράντα χρόνια. Τα τραγούδια του έμειναν στην καρδιά και στο στόμα του τουρκικού λαού.

Όσοι έφτασαν στην αλήθεια της ζωής,
πόνος δεν θα γνωρίσουν
Όσες καρδιές εζήτησαν τον λόγο του
Θεού δεν θα χαθούν
Θνητό είναι το κορμί, όχι η ψυχή, για
τους νεκρούς δεν έχει επιστροφή
Το σώμα φεύγει, δεν είναι μπορετό να
σφάξεις την ψυχή
Χιλιάδες δρόμους παίρνει η καρδιά
την αλήθεια να βρει
Χωρίς τη χάρη του Θεού δεν έχει
κέρδος η ζωή.

Ε. Σβορώνου, Σκληρό καρύδι

**Ευαγγελία Γουτιάνου (από την
εικονογράφηση του βιβλίου)**

Η ιστορία βασίζεται σε ένα πραγματικό γεγονός. Πρόκειται για την Αϊσέ, ένα παιδί που αναγκάστηκε να αφήσει την πατρίδα του για να γλιτώσει από τον πόλεμο και άλλες δυσκολίες.

Τα βράδια φοβόμουν, ιδίως όταν έσκαγαν βόμβες. Απ' τη γωνίτσα μου στο πάτωμα της κρεβατοκάμαρας των γονιών, απήγγελλα ένα ειδικό χωρίο απ' το Ιερό Κοράνι, το Αγιάτ αλ Κουρσί [...] Κι έπειτα μιλούσα στον Θεό. Ευλόγησε και προστάτευσέ μας, έλεγα. Έχε καλά τον πατέρα μας και την οικογένειά μας. Κι έπειτα διόρθωνα την παράκληση μου. Όχι, έχε καλά όλο τον δρόμο μας. Ή όχι, όλη τη γειτονιά. Ευλόγησε ολόκληρο το Σουάτ. Κι έπειτα έλεγα: Όχι, ολόκληρο το Πακιστάν. Κι όχι μόνο το

Πακιστάν. Όλο τον κόσμο.

Πάσχιζα να βουλώσω τα αυτιά μου και φανταζόμουν τις προσευχές μου να πλέουν στον ουρανό, πετώντας προς τον Θεό [...] Εκείνο το βράδυ, που λέτε, προσευχήθηκα στο Θεό να χαρίσει και σε μένα ένα ζευγάρι αθλητικά. Η γιαγιά μου λέει ότι αν προσευχηθείς σοβαρά, αν κρατάς τη νηστεία στο Ραμαζάνι και δεν κάνεις ζαβολιές, κι αν δε σκέφτεσαι άλλ' αντ' άλλων όταν κάνεις την προσευχή σου, τότε ο Θεός μπορεί και να σ' ακούσει.

Malala Yousafzai, Με λένε Μαλάλα

Η Μαλάλα Γιουσαφζάι γεννήθηκε το 1997 στο Πακιστάν. Σε ηλικία 11 ετών ξεκίνησε να γράφει (χρησιμοποιώντας ψευδώνυμο) σε μπλογκ, περιγράφοντας τη ζωή της στην πόλη Mingora, στο βορειοδυτικό Πακιστάν, μετά την κατάληψη της εξουσίας στην περιοχή από τους Ταλιμπάν, οι οποίοι απαγόρευσαν στα κορίτσια να πηγαίνουν στο σχολείο, και εξέφραζε τις απόψεις της σχετικά με το δικαίωμα των κοριτσιών στη μόρφωση. Καθώς έγινε γνωστή η ταυτότητά της, ένα πρωινό του Οκτωβρίου 2012 ένας άντρας πυροβόλησε στο κεφάλι τη Μαλάλα ενώ βρισκόταν μέσα στο σχολικό λεωφορείο, τραυματίζοντάς την πολύ σοβαρά. Η απόπειρα

δολοφονίας προκάλεσε σε ολόκληρο τον κόσμο μια έκρηξη συμπαραστάσης προς τη 15χρονη τότε μαθήτριά, σε ολόκληρο τον κόσμο. Το 2014 τελικά της απονεμήθηκε το Νόμπελ Ειρήνης για τον αγώνα της για το δικαίωμα των κοριτσιών στην εκπαίδευση.

Στον πολιτισμό μας, τα κορίτσια δεν αψηφούν τους άντρες της οικογένειας. Και συνειδητοποίησα ότι οι πατεράδες, οι αδελφοί και οι θείοι που ανάγκαζαν τις φίλες μου να μένουν σπίτι, το έκαναν επειδή ανησυχούσαν για την ασφάλειά τους [...]

Αλλά κάθε φορά που έπιανα τον εαυτό μου να βουλιάζει σ' ένα αίσθημα ήττας, άρχιζα κουβέντα με τον Θεό: Βοήθησέ μας να εκτιμήσουμε

τις σχολικές ημέρες που μας απο-
μένουν, Θεέ μου, και δώσε μας το
θάρρος να πολεμήσουμε ακόμα πιο
σκληρά για περισσότερες.

Στην ομιλία μου είπα:
Αγαπητά μου, αδέρφια,
Ένα πράγμα να θυμάστε: η ημέ-
ρα της Μαλάλα δεν είναι η δική μου
μέρα. Είναι η μέρα κάθε γυναίκας
κάθε αγοριού που ύψωσε τη φωνή
του για τα δικαιώματά του. Χιλιάδες
άνθρωποι έχουν σκοτωθεί απ' τους
τρομοκράτες, κι ένα εκατομμύρια
έχουν τραυματιστεί. Είμαι απλώς μία
από αυτούς.

Οπότε στέκομαι εδώ ... ένα κορίτσι
απ' τα πολλά.

Δε μιλάω για τον εαυτό μου, μα για
όλα τα κορίτσια και τα αγόρια του
κόσμου.

Υψώνω τη φωνή μου όχι για να φωνάξω, μα για να ακουστούν αυτοί που δεν έχουν φωνή.

Αυτοί που αγωνίστηκαν για τα δικαιώματά τους: το δικαίωμα να ζουν ειρηνικά.

Το δικαίωμα να τους συμπεριφέρονται με αξιοπρέπεια.

Το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση.

Στις 9 Οκτωβρίου του 2012, μια σφαίρα των Ταλιμπάν με βρήκε στην αριστερή πλευρά του μετώπου. Πυροβόλησαν και τις φίλες μου. Νόμιζαν ότι οι σφαίρες θα μας έκαναν να σωπάσουμε. Αλλά απέτυχαν [...]

Ένα παιδί, ένας δάσκαλος, ένα μολύβι κι ένα βιβλίο μπορούν να αλλάξουν τον κόσμο.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Εντοπίστε στη ζωή του Μωάμεθ τα στοιχεία εκείνα που δείχνουν πώς εξελίχθηκε η σχέση του με τον Θεό.**
- 2. Ο Αλή είναι 12 χρόνων ζει στο Βέλγιο και είναι πιστός Μουσουλμάνος, όπως και οι γονείς και τα αδέρφια του. Έχει ξεκινήσει να αποταμιεύει χρήματα, γιατί ονειρεύεται μεγαλώνοντας να πραγματοποιήσει το προσκύνημα στη Μέκκα. Οι συμμαθητές του στην τάξη, που δεν είναι Μουσουλμάνοι, δεν μπορούν να καταλάβουν το όνειρό του. Τον ρωτούν λοιπόν κι εκείνος τους απαντά. (Τεχνική: «Ανακριτική καρέκλα»)**

- 3. Διατρέχοντας όσα επεξεργαστήκατε για το Ισλάμ εντοπίστε στοιχεία που αναδεικνύουν την ιερότητα του Κορανίου για τους Μουσουλμάνους.**
- 4. Αν και Μουσουλμάνος, ο Ρουμί είναι αποδεκτός και σεβαστός από πιστούς και άλλων θρησκειών. Εξηγήστε τους λόγους χρησιμοποιώντας στοιχεία από τη ζωή του και τα ποιήματά του.**
- 5. «Ατελιέ»: Αποδώστε με χρώματα και σχήματα κάποιους στίχους του Ρουμί.**
- 6. Συλλογικός ρόλος: Φανταστείτε ότι εκπροσωπείτε ως Μουσουλμάνοι το δικαίωμά σας για ένα δικό σας χώρο προσευχής και**

απευθύνετε το αίτημά σας στο δήμαρχο και τους δημοτικούς συμβούλους της πόλης σας.

- 7. Εξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Περιήγηση σε ευρωπαϊκά τζαμιά.**
- 8. Εργασία σε ομάδες: Διαβάστε προσεκτικά τα κείμενα της Ε. Σβορώνου και της Malala Yousafzai. Μπαίνοντας στη θέση των κοριτσιών εκτιμήστε τη σχέση τους με τον Θεό και τις εντολές του, καθώς και τις συνέπειες που έχει στη ζωή τους.**
- 9. Οργανώστε κινηματογραφική προβολή μιας ταινίας μουσουλμάνου σκηνοθέτη (π.χ. «Το απαγορευμένο ποδήλατο» της Χάιφα Αλ – Μανσούρ).**

«Κανένας δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το άγιο λάδι της θρησκείας για την ενίσχυση της φωτιάς των ενόπλων συγκρούσεων. Η θρησκεία είναι θείο δώρο για να μαλακώνει τις καρδιές, να επουλώνει τις πληγές και να φέρνει ειρηνικά τους ανθρώπους πλησιέστερα».

**Αρχιεπίσκοπος Τιράνων,
Δυρραχίου και πάσης
Αλβανίας Αναστάσιος
(Γιαννουλάτος)**

Πηγές εικονιστικού και λοιπού βοηθητικού υλικού

ΠΗΓΕΣ

**Αγία Γραφή, Ελληνική Βιβλική
Εταιρία, Αθήνα 1997.**

**Αγίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβί-
του, Βίος και Λόγοι, εκδ. Ι.Μ. Χρυσο-
πηγής, Χανιά ¹¹2013.**

**Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης Άπα-
ντα. Αποτυπώσεις πνευματικής ζωής,
Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Π. Αρ.
Υφαντής, εκδ. Μαΐστρος 2010.**

**Αμμιανός Μαρκελλίνος, Η ζωή και
το έργο του Ιουλιανού. Ιστορία 353-
378 μ.Χ., εκδ. «Εύανδρος», Αθήνα
2010.**

**Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς, εκδ. Γε-
ωργιάδη, Αθήνα.**

**Αυγουστίνος Ιππώνος, Εξομολο-
γήσεις, μτφρ. Φρ. Αμπατζοπούλου,**

εκδ. Πατάκη, Αθήνα τ. 1 1999, τ.2
2000.

Βασίλειος Καισαρείας, Ασκητικά Δι-
ατάξεις: PG 31, 1321-1428.

Ο ίδιος, Προς πλουτούντας: PG 31,
277-304.

Ο ίδιος, Προς τους νέους όπως αν
εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων: PG
31, 563-590.

Ο ίδιος, Ότι ουκ εστιν αίτιος των
κακών ο Θεός: PG 31, 329-354.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Κατά Ιου-
λιανού Α': PG 35, 531-664.

Ο ίδιος, Εις εαυτόν: PG 35, 827-
832.

Ο ίδιος, Περί φιλοπτωχείας λόγος:
PG 35, 857-910.

Ο ίδιος, Επιτάφιος εις Μέγαν Βασί-
λειον: PG 36, 493-606.

Γρηγόριος Νύσσης, Τι των Χρι-

στιανών όνομα ή επάγγελμα: **PG 46, 237-250.**

Ο ίδιος, Περί θεότητας Υιού και Πνεύματος λόγος: PG 46, 553-576.

Δαυΐδ Παφλαγόνος, Βίος Ιγνατίου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως: PG 105, 487-574.

Ειρηναίος Λυώνος, Έλεγχος και ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως: PG 7, 433-1224.

Ευσέβιος Καισαρείας, Εκκλησιαστική Ιστορία: PG 20, 45-906.

Ο ίδιος, Εισ τον βίον Κωνσταντί-νου: PG 20, 905-1316.

Ο ίδιος, Εισ τον Κωνσταντίνον Τρι-ακονταετηρικός: PG 20, 1315-1440.

Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου: Ιερατικόν, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκ-κλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 147-181.

Θεία Λειτουργία του Χρυσοστόμου: Ιερατικόν, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 109-144.

Ιουλιανός, Άπαντα 3. Κατά Γαλιλαίων Α' - Επιστολές, μτφρ. Θ. Γ. Μαυρόπουλος, Βουρνάς, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2012.

Ιουστινιάνειος Κώδιξ, Corpus Iuris Civilis, εκδ. Hugues de la Porte, Lione 1560.

Ιουστινιανός, Νεαραί: μετά παραπομπών εις τα σχετικά χωρία των Βασιλικών και της Εξαβίβλου του Αρμενοπούλου, Τύποις Εκδοτικής Εταιρείας, Αθήνα 1898.

Ιουστίνος, Απολογία Α': PG 6, 396A , 416C-420B.

Ο ίδιος, Απολογία Β': PG 6, 441-470.

**Ισαάκ του Σύρου, Τα σωζόμενα
ασκητικά, μτφρ. Καλλινίκου Παντο-
κρατορινού, Θεσσαλονίκη 1976
(φωτοτυπική ανατύπωση της εκδό-
σεως 1871).**

**Ιωάννης Χρυσόστομος, Λόγος εις
τον μακάριον Βαβύλαν: PG 50, 527-
534.**

**Ο ίδιος, Περί του μη δημοσιεύειν τα
αμαρτήματα των αδελφών, μηδέ κα-
τεύχεσθαι των εχθρών: PG 51, 353-
364.**

**Κλήμης Αλεξανδρεύς, Στρωματείς:
PG 8, 685-1382.**

**Μάξιμος ο Ομολογητής, Περί αγά-
πης εκατοντάδες α' - δ': Φιλοκαλία
B', 4-51.**

**Παλλάδιος Ελενουπόλεως, Λαυ-
σαϊκή Ιστορία: PG 34, 1001-1260.**

Συνέχεια Θεοφάνη, Corpus scriptorum historiae byzantinae, επιμ. Niebuhr Barthold Georg, τ. 45, εκδ. E. Weberi, Bonnae 1838.

Τάκιτος, Χρονικά, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Ν. Πετρόχειλος, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2012.

Τερτυλλιανός, Απολογητικός, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Α. Θεοδωράκης, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2004.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ / ΔΟΚΙΜΙΑ

Αγουρίδης Σ., Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά τον Β' αι. μ.Χ., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

Αρχ. Τιράνων Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Θεός εφανερώθη εν σαρκί..., εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα 2006.

Αργυρίου Αστ., «Έκκλησία, Οικουμένη, Πολιτική», στο Χαριστήρια στον

Μητροπολίτη Αδριανουπόλεως Δαμασκηνό, Αθήνα, 2007.

Αρχιμ. Σωφρόνιος, Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω, Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου του Έσσεξ, 1978

Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, Συνάντηση με το Μυστήριο. Μια σύγχρονη ανάγνωση της Ορθοδοξίας, μτφρ. Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2011.

Αρχιμ. Βασίλειος (Γοντικάκης), Λειτουργικός τρόπος, Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2000.

Ο ίδιος, Φως Χριστού φαίνει πάσι, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων / Αρμός, Καρυές 2002.

Ο ίδιος, Το Κάλλος θα σώση τον κόσμο, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2005.

Garile A., «Ο αυτοκράτορας, οι σύνοδοι και η εκκλησιαστική τάξη», στο Π. Υφαντής (επιμ.), Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015, σ. 117-127.

Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μτφρ. Τ. Δρακοπούλου, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα ⁴1992.

Η ίδια, Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο; Πόσο βυζαντινοί οι Νεοέλληνες;, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2016.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τμ. Ζ΄, Εκδοτική Αθηνών, σ. 398-423.

Μητρ. Περγάμου, Ιωάννης (Ζηζιούλας), Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2003.

Κογκούλης Ι.– Οικονόμου Χ.– Σκαλτσής Π., Το Βάπτισμα, εκδ.

156 / 169 - 170

Ο.Χ.Α. Λυδία, Θεσσαλονίκη 1002.

Κόλτσιου Α., «Η γλώσσα της χριστιανικής γραμματείας», Ιστορία της Ορθοδοξίας, τμ. 2, σ. 452-539.

Κόντογλου Φ., Η πονεμένη Ρωμιοσύνη, εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1963.

Μαρκόπουλος Θ., στο σχολείο με ... χαρτί και καλαμάρι, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 1999.

Ματσούκας Ν., Οικουμενική Θεολογία, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.

Νικόδημος ο Αγιορείτης, Ομολογία πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοσύνης, Εν Βενετία 1819.

Ντεκάστρο Μ., Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1990.

Η ίδια, Διαβάζοντας τις βυζαντινές εικόνες, εκδ. Νέοι Ακρίτες, Αθήνα 1992.

Παλιούρας Α., Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αρχαιολογία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998.

Παπαδόπουλος Σ., Γρηγόριος ο Θεολόγος. Σπουδή του βίου και του έργου του, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1991.

Παπαθανασίου Θ., Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2001.

Πατριαρχική Απόδειξις της Α.Π.Θ. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Δημητρίου επί τοις Χριστουγέννοις», Εκκλησία 66 (1989).

Ράνσιμαν Σ., Βυζαντινός Πολιτισμός, μτφρ. Δ. Δετζώρτζη, εκδ. Ερμείας, Αθήνα 1978.

Ο ίδιος, Η βυζαντινή θεοκρατία, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1982.

Σιαμάκης Κ., Εξωχριστιανικές μαρτυρίες για το Χριστό και τους Χριστιανούς, εκδ. Ι. Μ. Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, Θεσσαλονίκη 1995.

Σμέμαν Αλ., Για να ζήσει ο κόσμος, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος, εκδ. Αθηνά/σύνορο, Αθήνα 1970.

Ο ίδιος, Πιστεύω, μτφρ. Στ. Κομνηνός, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.

Αρχιμ. Σωφρόνιος, Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω, έκδ. Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας ²1978.

Υφαντής Π. Αρ., Όψεις και κριτήρια αγιότητας στην Ορθόδοξη Ανατολή και τη Χριστιανική Δύση, Ηράκλειο 2004.

Ο ίδιος, Κλήση, Πορεία, Μετοχή. Η πνευματική οντολογία της χριστιανικής αγιότητας, εκδ. Αρμός 2010.

Ware K., Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας,

μτφρ. Ν. Τσιρώνη, Ιερόν προσκύνημα αγίου Γεωργίου του εν Ιωαννίνοις, 2007.

Ο ίδιος, Η Ορθόδοξη Εκκλησία, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.

Ο ίδιος, Ο Ορθόδοξος Δρόμος, μτφρ. Μ. Πάσχου, εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα 1983.

Ο ίδιος, Πώς να εισέλθω στην καρδιά;, μτφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. εν πλω, Αθήνα 2015.

Ο ίδιος, «Διά της Δημιουργίας στον Δημιουργό», στο Ware K., Παπαθανασίου Α., Touraille J., Εκκλησία και Κόσμος, Κέντρο Μελετών Ι.Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΑ

Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού. Συλλογή θρησκευολογικών μελετημάτων, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004.

Ο ίδιος, Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015.

Ο ίδιος, Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησις, εκδ. Πορευθέντες, Αθήνα 2002.

Boonstra J., Jansen H., Kniesmeyer J. (Eds.), Antisemitism. A History Portrayed, Anne Frank Foundation, Gravenhage 1989.

Βούδας, μτφρ. Ν. Τσουκαλά, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1985.

Εμρέ Γ., «Το Ντιβάν», ΣΥΝΑΞΗ τχ. 20, σ. 102-104.

Ζιάκα Α., "Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ", στο Φιλία και Κοινωνία, Τιμητικός τόμος στον Γρ. Δ. Ζιάκα (επιμ. Π. Παχής), εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη, 2008.

Η ίδια, "Μουσουλμανικές ρήσεις και κατανοήσεις περί θρησκείας και πολιτικής" στο Θρησκεία και Πολιτική, Συναντήσεις 6, Στ. Ζουμπουλάκης (επιμ.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2016.

Ζιάκας Γρ., Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ³2003.

Ο ίδιος, Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ²2008.

Klostermaier K., Buddhism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford 1999.

Knott K., Hinduism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford 2000.

Κομφούκιος, Ανάλεκτα, μτφρ. Σ. Χαλικιάς, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2001.

Μαριόρας Μ., Στα Μονοπάτια του Ισλάμ. Μουσουλμανικές προσεγγίσεις, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2014.

Miller J., Taoism: A Short Introduction, Oneworld, Oxford 2003.

Μπαγκαβάτ Γκιτά, Το θείο τραγούδι. Ανθολογία, μτφρ. Γ. Ζωγραφάκης, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1983.

Narayan R. K., Gods, Demons and Others, Penguin Books, 2001.

Ουπανισάδες. Ιερά ινδικά κείμενα, μτφρ. Σ. Σκαρτσής, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2009.

Paramhansa Yogananda, Αυτοβιογραφία ενός Γιόγκι, μτφρ. Ρ. Καρακατσάνη, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1991.

Pearl C. (Rv.) και Brookes R. S. (Rv), Βασικές Αρχές του Ιουδαϊσμού, μτφρ. Μ. Κρίσπης, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 1997.

Ruthven M., Islam. A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York 1997.

Solomon N., Judaism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2000.

Τζελαλαντίν Ρουμί, Στον κήπο του Αγαπημένου, μτφρ. Κ. Κολύμβα, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2003.

Το Ιερό Κοράνιο, μτφρ. Γ. Πεντάκης, εκδ. Δημιουργία/Α. Α. Χαρίσης, Αθήνα ²1995.

Το Ταό Τε Τσινγκ στα ελληνικά,
μτφρ. Δ. Πατσίλιας, εκδ. Καλέντης,
Αθήνα 2014.

Hattstein M., Ιστορία των Θρησκει-
ών του Κόσμου, μτφρ. Δ. Ρισάκη,
εκδ. Ελευθερουδάκης, Αθήνα 2006.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Αμπατζοπούλου Φρ., Η λογοτε-
χνία ως μαρτυρία. Έλληνες πεζογρά-
φοι για τη γενοκτονία των Εβραίων,
εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη
1995.

Άντρις Ί., Ο θάνατος στον τεκέ
του Σινάν, μτφρ. Ζ. Μούτις, εκδ. Πα-
ρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1998.

Γκάρντερ Γ., Ο κόσμος της Σο-
φίας, μτφρ. Μ. Αγγελίδου, εκδ. Λιβά-
νης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.

Ελύτης Οδ., Ήλιος ο πρώτος, εκδ.
Ίκαρος, Αθήνα 1974

Ζέη Α., Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2011

Καβάφης Κ. Π., Ποιήματα (1919-1933), τμ. Β΄, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1970.

Καζαντζάκης Ν., Ο Χριστός ξανασταυρώνεται, εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2010.

Καρούζος Ν., Τα ποιήματα, τ. Α΄, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1993.

Κάτζολα-Σαμπατάκου Β., Δε θέλω να μου λένε τι να κάνω, εκδ. Μίνωας, Αθήνα 2014.

Coelho P., Ο Αλχημιστής, μτφρ. Μ. Φερρέιρα-Χαδιρόγλου, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1996.

Μουρίκη Κ., Ο Γκασμέντ με τη φλογέρα, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2004.

Μπόϊν Τζ., Το αγόρι με τη μπλε πιτζάμα, μτφρ. Α. Μοσχονά, εκδ. Κέ-

δρος, Αθήνα 2006.

Ντε Σαιντ-Εξιπερύ Α., Ο Μικρός Πρίγκιπας, μτφρ. Σ. Τσίρκας, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1983.

Σαίξπηρ Ουιλ., Ο έμπορος της Βενετίας, μτφρ. Ε. Μπελιές, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.

Σαρή Ζ., Ε.Π., εκδ. Πατάκη, ²⁶Αθήνα 2016.

Η ίδια, Ο κύριός μου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα ¹⁷2016.

Σβορώνου Ε., Σκληρό καρύδι, εκδ. UNHCR / Καλειδοσκόπιο, Αθήνα ²2016.

Τασιόπουλος Β., Γιατί απέναντι;, εκδ. Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 2013.

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, μτφρ. Ρ. Χάτχουτ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012.

Υφαντής Γ., Μυστικοί της Ανατολής, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2000.

Χριστιανόπουλος Ντ., Οι προγραμματισμένοι στο χαμό. Ποιήματα Θεσσαλονικέων ποιητών για την καταστροφή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Επιλογή, εκδ. Διαγώνιος, Θεσσαλονίκη 1990.

Yousafzai M., Με λένε Μαλάλα, μτφρ. Α. Κορτώ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.

ΑΠΟ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

Καριώτογλου Α. –Ροδίτης Γ., Εκκλησία μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ' Γυμνασίου), Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα ⁷1992.

Τσακτσίρας Λ. – Ορφανουδάκης Ζ. – Θεοχάρη Μ. , Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή (Β' Γυμνασίου), Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²⁴2005.

**ΥΠΕΠΘ/ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥ-
ΤΟ, Με το Χριστό στον αγώνα (Ε΄
Δημοτικού), Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²1995.**

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Από βιβλία

**Αχείμαστου – Ποταμιάνου Μ.,
Βυζαντινές Τοιχογραφίες, Εκδοτική
Αθηνών, Αθήνα 1995.**

**Βοκοτόπουλος Π., Βυζαντινές Ει-
κόνες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα
1995.**

**Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλο-
παίδεια, Οι Θρησκείες, τ. 21, Εκδοτι-
κή Αθηνών, Αθήνα 1992.**

**Engagement Calendar, Ημερολόγιο
Unicef, 1979.**

**Engagement Calendar, Ημεροδεί-
κτης Unicef, 1986.**

Ημερολόγιο 1996, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.

Ημερολόγιο 2000, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.

Καλαφάτης Σ., Άθως. Τα χρώματα της πίστης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2014.

Κόντογλου Φ., Έκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας, Τόμος Α' και Β', εκδ. Αστήρ, Αθήναι, 1979.

Μπαλτογιάννη Χρ., Εικόνες Μήτηρ Θεού, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1994.

National Geographic, Οι καλύτερες φωτογραφίες, εκδ. ΤΟ ΒΗΜΑ, Χ.Χ.

Ντε Σαιντ-Εξυπερί Α., Ο Μικρός Πρίγκιπας, μτφρ. Θ. Δαρβίνη, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα 2016.

Ντουάνο Ρ., Icons, κείμεν. Ζαν-Κλωντ Γκωτράν, εκδ. Taschen/Γνώση, Χ.Χ.

Sullivan L. E., Η θρησκευτική παράδοση του Εβραϊσμού, μτφρ. Δ. Παπαβασιλείου, εκδ. Κυβέλη, Αθήνα, 2002.

Das Judentum, Text und Folien, Religionspädagogisches Seminar der Diözese Regensburg, 1994.

Der Islam, Folien und Erläuterungen, Religionspädagogisches Seminar der Diözese Regensburg, 1993.

Εικονιστικό Υλικό από το ΙΕΠ για το μάθημα των Θρησκευτικών

Θ 5: Το τείχος των δακρύων και το τέμενος του Ομάρ στη σημερινή Ιερουσαλήμ - Η Καάμπα στη Μέκκα

Εικονιστικό Υλικό από το Διαδίκτυο

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

- Φωτογραφία ενότητας
<http://www.protothema.gr/travelling/article/510248/>
- Το άστρο του Δαυίδ
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%94%C
- Σοφάρ
<http://katohika.gr/diethni/xameno-sofar-kerato-kriariou-anakoinosei-eleusi-messia>
- Εβραίοι προσευχόμενοι
<http://eclass31.weebly.com/>
- Παιδί με φλογέρα
<https://ainafetst.wordpress.com/2013/04/19/tendre/>

- **Στρατόπεδο Άουσβιτς – Μπίρκεναου**
<https://el.wikipedia.org/wiki/>
- **Χάρτης Παγκόσμιας κατανομής
Ισλαμικών πληθυσμών**
<http://www.liberal.gr/arthro/73606/apopsi/arthra/i-oikonomia-tou-islam-ta-prota-chronia-kai-pos-epirease-tin-dusi.html>
- **Το κοράνιο**
<http://www.hitandrun.gr/pio-sichnes-anafores-se-via-skotomous-ke-katastrofes-sti-vivlo-apo-oti-sto-korani-simfona-erevna>
- **Μικρό παιδί προσεύχεται**
<https://mulpix.com/post/1141525163516824466.html>
- **Μουσουλμάνοι προσευχόμενοι**
http://www.newsonly.gr/arxiki/arthro/epixeiroun_na_mplokaroun_to_tzami_ston_botaniko-128912858

- Μουσουλμάνος προσευχόμενος
<http://storyofgod.natgeotv.com/gr>
- Μάστζιντ αλ-Χαράμ (Το μεγάλο Τέμενος) στη Μέκκα
<https://gr.pinterest.com/airenejimenez/la-meca>
- Ιμάμης
http://eugrapanikolaou.blogspot.gr/2014/02/blog-post_2139.html
- Περιστρεφόμενοι δερβίσηδες
<http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=News&file=article&id=3726>
- Μαλάλα Γιουσαφζάι
<http://www.paraskhnio.gr/sti-malala-gioysafzai-to-vraveio-zaxa/>

περιεχόμενα

Θεματική Ενότητα 5

Μονοθεϊστικές Θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.